

HUNKORI SZARMATA TEMETŐ SÁNDORFALVA—EPERJESEN

VÖRÖS GABRIELLA

(Szeged, Móra Ferenc Múzeum)

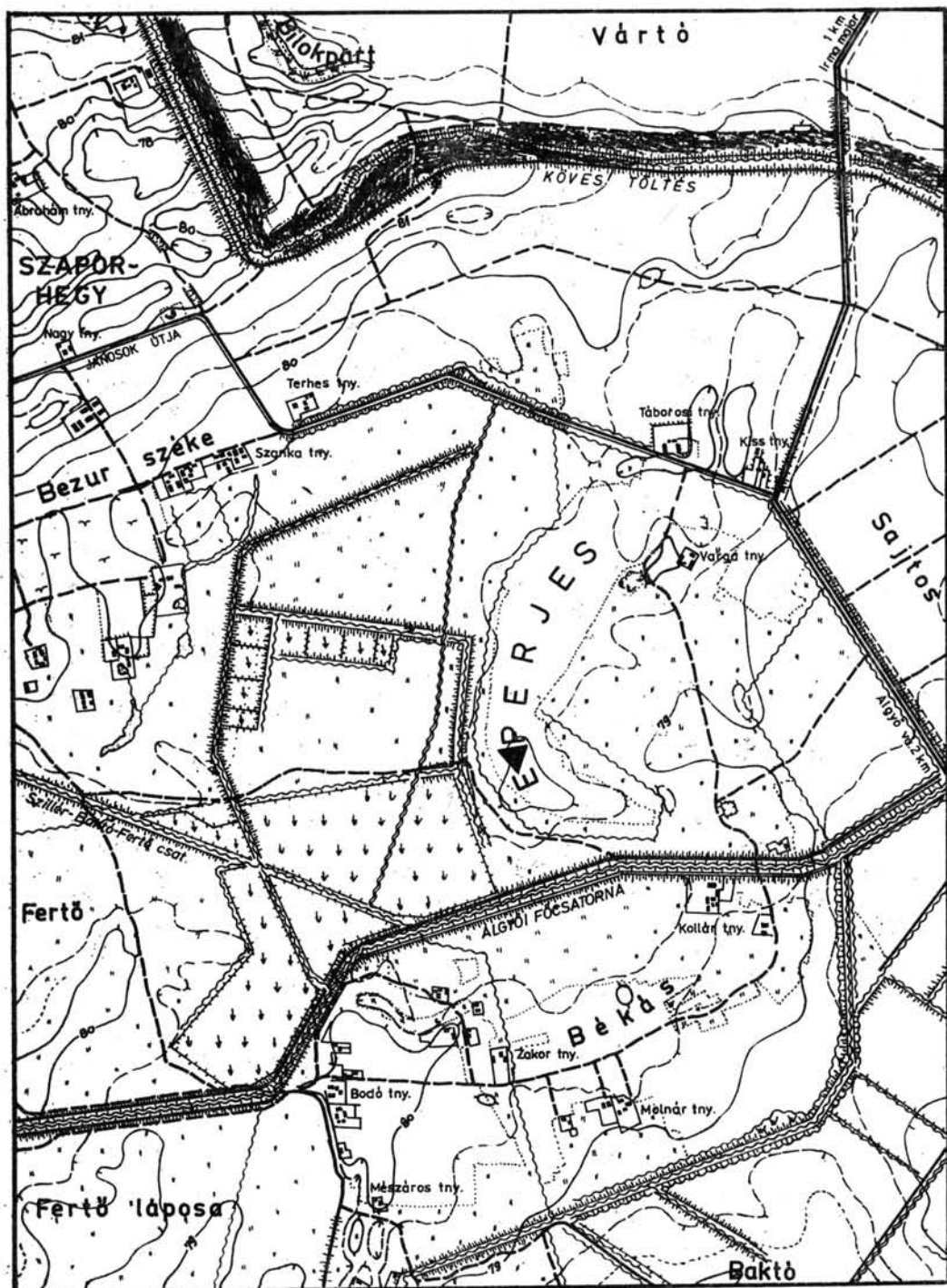
1981 májusában Sándorfalva község Eperjes nevű határrészén 5 kör alakú árok került elő, bennük és rajtuk kívül összesen 11 sírral¹. A lelőhely a Tisza jobb parti árterének szomszédságában, a Gyevi Fertő szikes tavából kiemelkedő félkör-íves sziget legmagasabb részén helyezkedik el. (1. kép.) A foltok akkor tűntek elő, amikor a több négyzetkilométeres határrészen a felső humuszréteget eltávolították, hogy az új mesterséges halastó fenekét kialakítsák.

Az árkokkal körülvett, és az árok nélküli temetkezések K—Ny irányú sírforokat alkotnak. A 11 sír közül hetet övezett árok, az egyik árkon belül közepén sérfi, két oldalán egy-egy gyermek sírja helyezkedett el, míg a többi négy árkon belül egy-egy sír volt csupán. (2. kép.) A körárkok pontos adatait a sírleírásoknál adjuk meg. Megfigyeléseinket — melyek lényegében minden esetben azonosak voltak — az alábbiakban foglaljuk össze.

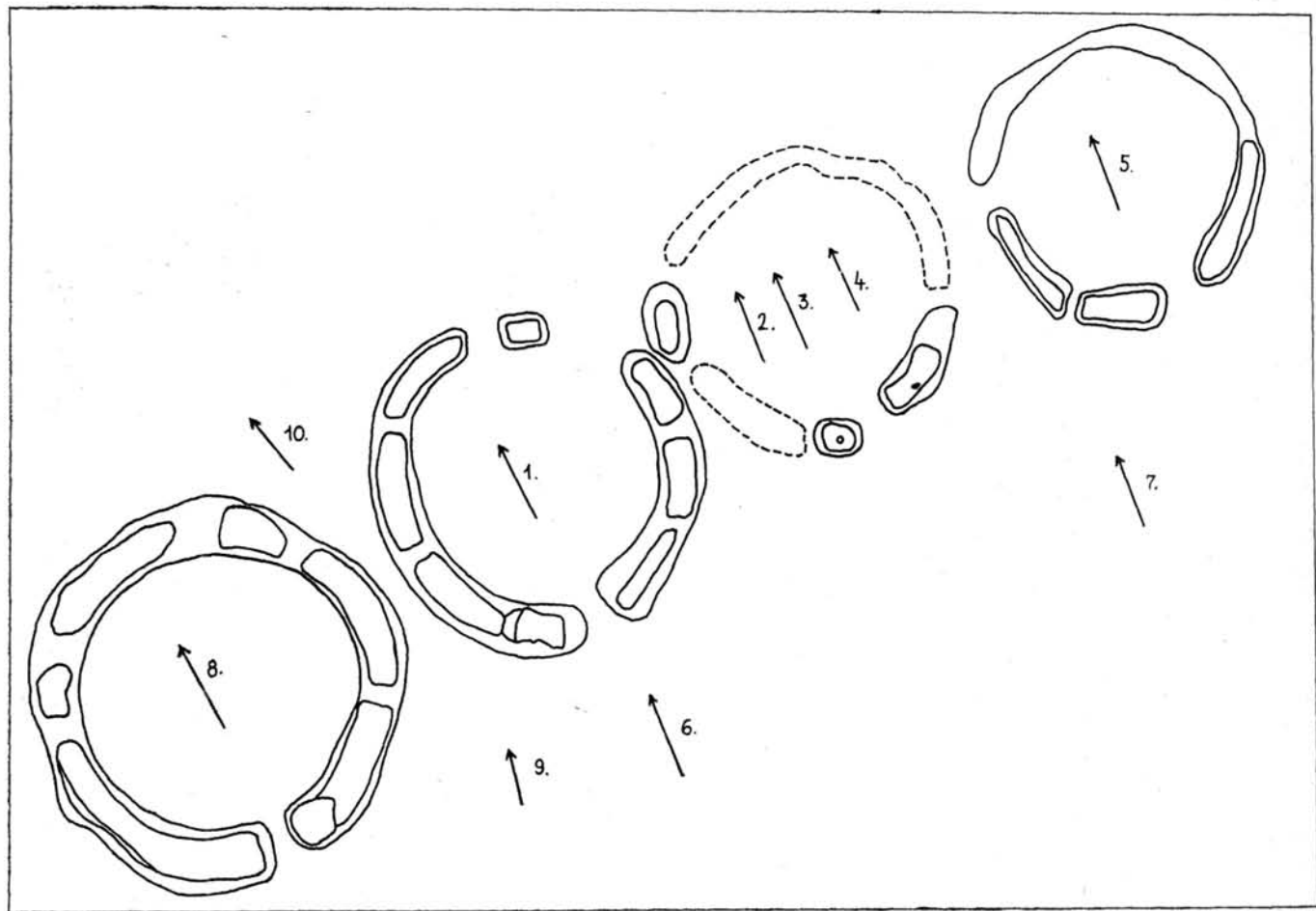
Az árkok külső átmérője 11—14 méter közötti, szélességük 2 méter körüli. Mélységük változó, de közös jellemzőjük, hogy a sírt mindig mélyebbre ásták, mint az árkot. Tekintetbe véve az ásatást közvetlenül megelőző időszakban lehordott átlagosan 1 méteres réteget, az általunk megfigyelt 0,2—1,2 méteres árkok az eredeti felszíntől számítva 1,5—2,0 m mélyek lehettek. Mivel a körárkok a nyéses szintjén csaknem érintették egymást, a közel egyidőben kitermelt földet csak az árkokon belül halmozhatták föl. A leletek egyöntetűsége is bizonyítja a temetkezések egyidejűségét, így az újabb sírok árkolásakor a szomszédos korábbiak még viszonylag ép rézsűje lehetett. Az árkok két oldala nem egyformán ívelt a felszínig. A 8. sírt övező árok metszetén jól megfigyelhető a belső lankás, és a külső meredek rézsűoldal vonala. (3. kép.)

Az árkok nyitottak voltak, a bemosott iszapcsíkok jól látszanak valamennyi metszeten. Az is megfigyelhető, hogy a sárga agyagcsíkok a belső rézsűoldalakon vastagabbak, míg a külső oldalakon egységes fekete színű a betöltés. (3. kép.) Minden körárok DDK-i tájolású ívpontján — bejáratot hagyva a halottak fej felőli oldalán — egy rövidke szakaszon nem mélyítették le az árkot. Érdekes módon a lekerékített árokvégek kiszélesednek és jóval mélyebbek is, valószínű, hogy ezzel pótolták a bejárat kihagyása miatt hiányzó földmennyiséget. A halom csak így lehetett minden oldalán egyenletes, szépen ívelő. A bejárat szerepére azok az állatcsontok, hamus foltok utalnak, amelyeket máshol — szerencsésebb talaj- és éghajlati viszonyoknak kö-

¹ A feltáráson munkatársam Galántha Márta volt. Az elárasztással fenyegetett terület gyors leletmentésében a JATE Régészeti Diákkörének volt legnagyobb szerepe. A leletek a szegedi Móra Ferenc Múzeumban a 82.5.1—60. leltári számokon találhatóak.

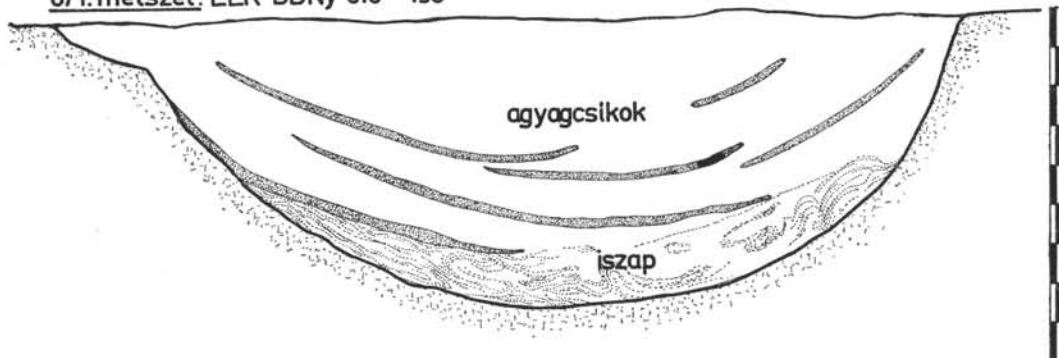
1. kép. Szintvonalas térkép a lelőhely közvetlen környékéről

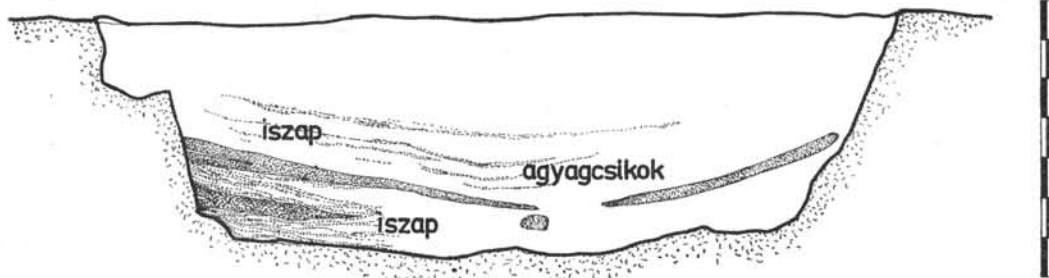
2. kép. Temetőtérkép

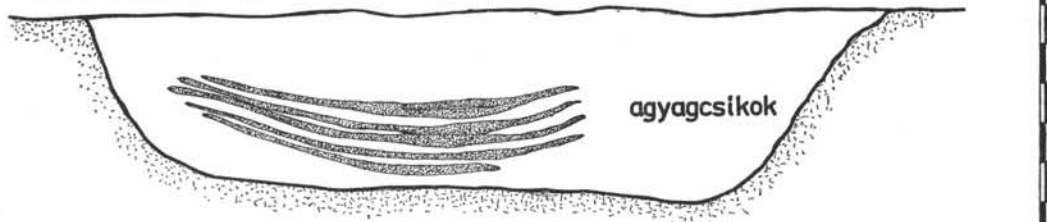
8/1. metszet: ÉÉK-DDNy 018°-198°

8/2. metszet: DK - ÉNy 122°-302°

8/3. metszet: DNy - ÉK 244°-064°

SÁNDORFALVA - EPERJES ÍVÓTAVAK 8.sir körárkának metszetei

3. kép. A 8. sír árkanak metszetei

szönhetően — a megmaradt halmokban letek². Az árkok metszetei minden esetben ívelt aljúak, csak az 1. sírhoz tartozó árokban figyeltünk meg lépcsős metszetű szerkezetet. A 2—3—4. sírokhoz tartozó közös árok alján 4 mélyedést bontottunk ki, de átmérőjük és mélységük nem indokolja, hogy ezeket cölöplyukként értelmezzük ($\varnothing$: 18 cm, m: -10 cm, $\varnothing$: 20 cm m: -4 cm, $\varnothing$: 10 cm m: -7 cm, $\varnothing$: 20 cm m: -12 cm). Az árkok teljes kibontásakor kiderült, hogy egymást érintő teknőszerű mélyedések fűzéréből állnak össze, melyek lamellaszerűen osztják részekre az árokíveket. Az árkok aljának ily módon való kialakítása a munka menetére és módjára utal: a kört több ívdarabra osztva egyszerre többen ásták ki. A cél nyilván nem az árok aljának egyenletes kiképzése, hanem a halom gondos elkészítése volt.

I. A feltárt sírok leírása

1. sír és körárka (4—5. kép)

A sír gödre nagyméretű, lekerekített sarkú téglalap alakú. Méretei: 280×130 cm, m: -45 cm. Nyeséskor a sír D-i felét bolygató beásás miatt nem tudunk értelmezni minden elszíneződést. Bontás közben derült ki, hogy a halottat enyhén ívelt oldalú, a láb felé szűkülő koporsóba fektették. Méretei: 235×55 cm, m: 18 cm. (4. kép.) A sírban felnőtt férfi erősen bolygatott vázát bontottuk ki. Eredeti helyzetben csak az alsó lábszárcsontok maradtak, a csontváz többi része egy halomban a sír D-i, fej felőli részén volt. A leletek legtöbbször a bolygatott csontok között találtuk meg. A sírgödör tájolása: DDK—ÉÉNy 150—330°.

A körárok méretei: külső $\varnothing$: 12,5 m, belső $\varnothing$: 9,5—10,0 m, mélysége szabályosan változó: a bejárat két oldalán -55—60 cm, a szemközti ÉÉNy-i oldalon -10—20 cm, a közbülső íveken egyenletesen lejtős. A kerület mentén 8 különálló teknőszerűen kivájt mélyedést különítettünk el. Az 1. sír tengelyközpontjához képest a körárok excentrikusan KÉK-felé „eltolva” helyezkedik el. A bejárat két oldalán záródó árokvégpontok legmélyebb részein kevés kerámiatöredéket, és néhány állatcsontot találtunk.

Leletek

1. A sír D-i végében aránylag nagy méretű, egyenletes szélességű vastárgy került elő. Mindkét vége törött, felülete erősen korrodálódott, ezért funkcióját nem tudjuk meghatározni. Úgy tűnik, hogy egyik oldala éles, másik tompább volt, továbbá, hogy vége az éles oldal felé meggömbült, talán ez volt a hegye a szokatlan nagyságú és formájú vágóeszköznek. H: 16 cm, sz: 2,5—2,7 cm (II. t. 9.)

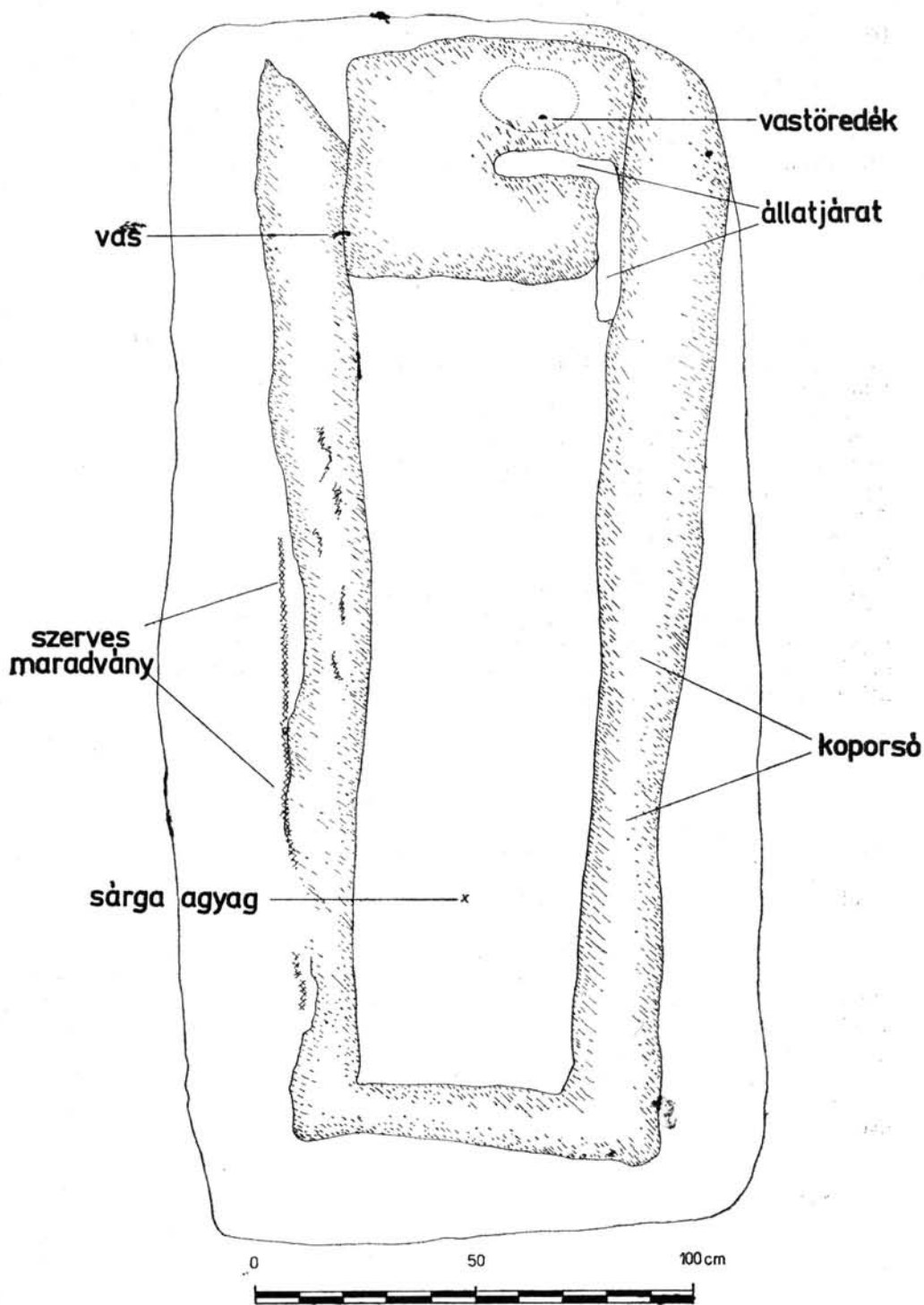
2. A csontok között kétélű kard pengéjének töredékeit bontottuk ki, felületükön konzerválódott farostmaradványokkal. A fegyvert eredetileg a halott bal oldalához helyezték, a hegye körülbelül a térdéig ért. Ezen a részen ugyanis megtaláltuk a kard 70 cm hosszú lenyomatát, rozsdafoltjaival eredeti helyzetében maradt egy kb. 15 cm-es darabja is.

3. Az összedobált csontok között egyélű, egyenes hátú, középső nyéltüskéjű vaskést találtunk. A nyéltüske hosszú, rajta a fanyél rostjainak lenyomata. A penge nyél felőli vége sapkaszerűen ráhajlott a fanyélre, így következtetni tudunk a nyél

² Kőhegyi M. 1971. 210.

SÁNDORFALVA-EPERJES ÍVÓTAVAK

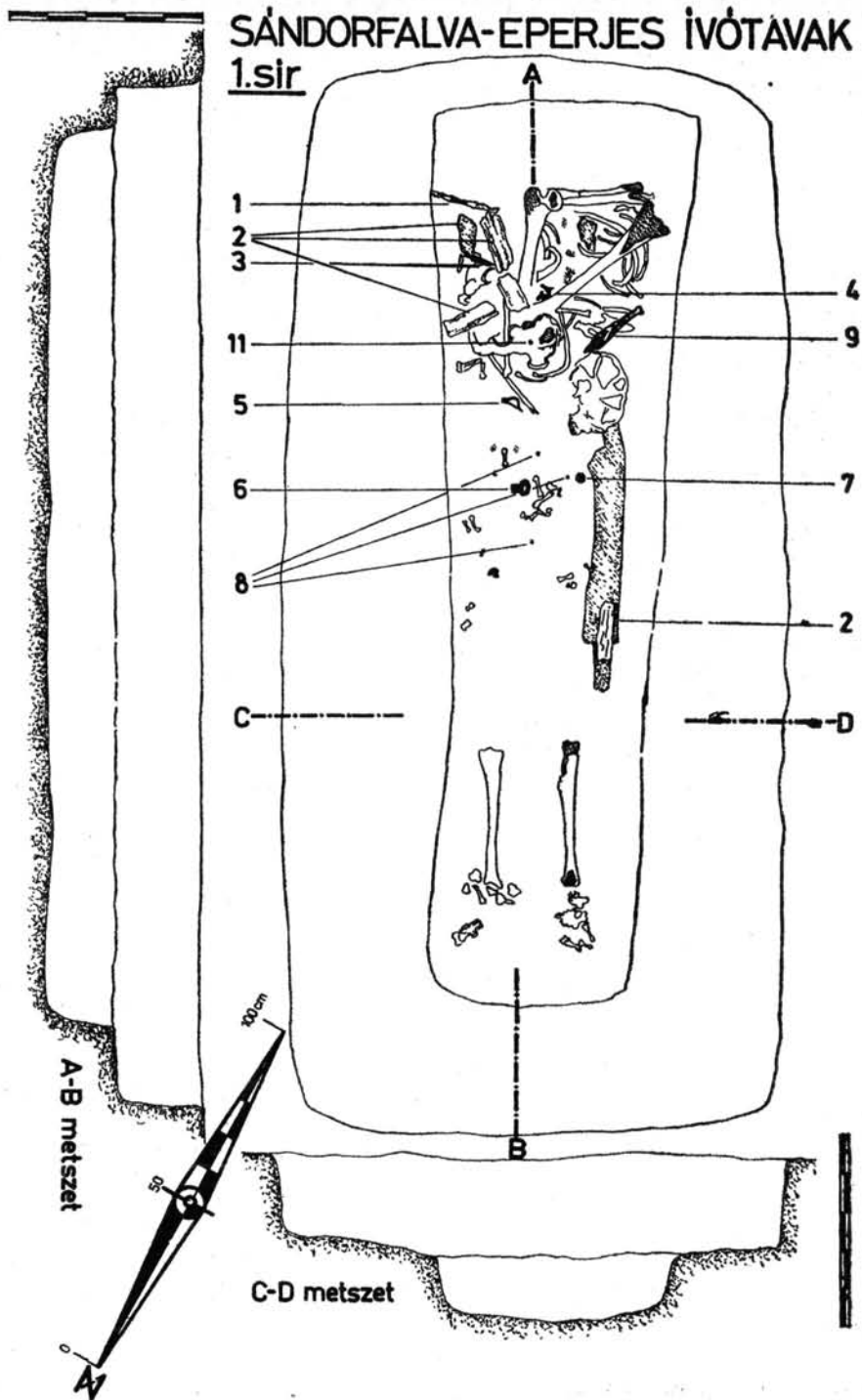
1. sír felszínrajz

4. kép. Az 1. sír felszínrajza

SÁNDORFALVA-EPERJES IVÓTAVAK

1.sír

5. kép. Az 1. sír

vastagságára is. Metszete ovális, átmérője 1,5—2,2 cm, h: 11,2 cm, nyéltüske h: 5,8 cm, penge sz: 2,0 cm (II. t. 7.)

4. A csontok között bronz T-fibula, kezdetleges hagymafejjel. A tője vas, a kengyel keresztmetszete téglalap. A láb vége törött. H: 5,6 cm, m: 2,5 cm (I. t. 1.)

5. Oldalt lehajlított lábú, kéttágú, alsó ívvezetésű bronz fibula. Kengyele félkör átmetszetű, a spirál stiftjének végeit kis gomb zárja. Az egyik letörött. Több darabba esett szét, erősen korrodálódott. h: kb. 5,5 cm (I. t. 2.)

6. A derék jobb oldalának megfelelő helyen, a sír alján — talán eredeti helyzetében — bronzcsat feküdt. A csatkarika erősen nyomott, ovális alakú, középső részén megvastagodik, öntött, törött csatpecekkel. A csattest négyzet alakú, az övre való rögzítést a négy sarkában elhelyezkedő, félgömbfejű nittszegek szolgálják. A csatfej méretei: 1,3×3,6 cm, a csattest méretei: 3,0×3,0 cm. (I. t. 3.)

7. A derék bal oldalának megfelelő helyen a kard lenyomata mellett, a sírfenéken négyszegletes vascsat. Méretei: 2,1×2,5 cm (I. t. 4.)

8. Elsősorban az öv tájékán kerültek elő azok az ólomveretek, melyek az 5. sír in situ darabjai alapján az öv tartozékai voltak. Egytől egyig töredékes darabok, így méretüket nem ismerhetjük. (II. t. 1—4.). Felerősítésük módja érdekes: az ólomba kis „U” alakú bronzhuzalokat applikáltak. Egy ép példányuk is előkerült, 2,3 cm hosszú, felhajlító két vége 0,4 cm-es. (II. t. 5.) Egy másik „U” alakú huzalocska, melyet szintén megmérhettünk, viszont csak 1,4 cm hosszú volt, (II. t. 6.) ebből tudjuk, hogy kisebb méretű veretek is lehettek.

9. A csontok között találtunk egy egyélű, egyenes hátú, felső nyéltüskés kést. A nyélen két széles pánt nyoma látható, az egyikén megmaradt a rögzítést szolgáló nittszeg is. Feltehetően a vasnyelet valamilyen szerves anyaggal borították, majd azt pántokkal rögzítették. A pengéje egyenes, hegye hiányzik. Nyélhossza: 10,5 cm, pengehossza: 8,7 cm, pengeszélessége: 2,4 cm. (I. t. 6.)

10. A sír földjéből egy halványzöld színű, vékony falú üvegpothár oldaltörédekei kerültek elő. Pereme enyhén ívelt, oldalát ovális alakú becsiszolások díszítik. (II. t. 8.)

11. A bolygatott földből erősen kopott I. századi római ezüst denár került elő³. (I. t. 5.)

2. sír és a 3—4. sírokkal közös körárka (6. kép)

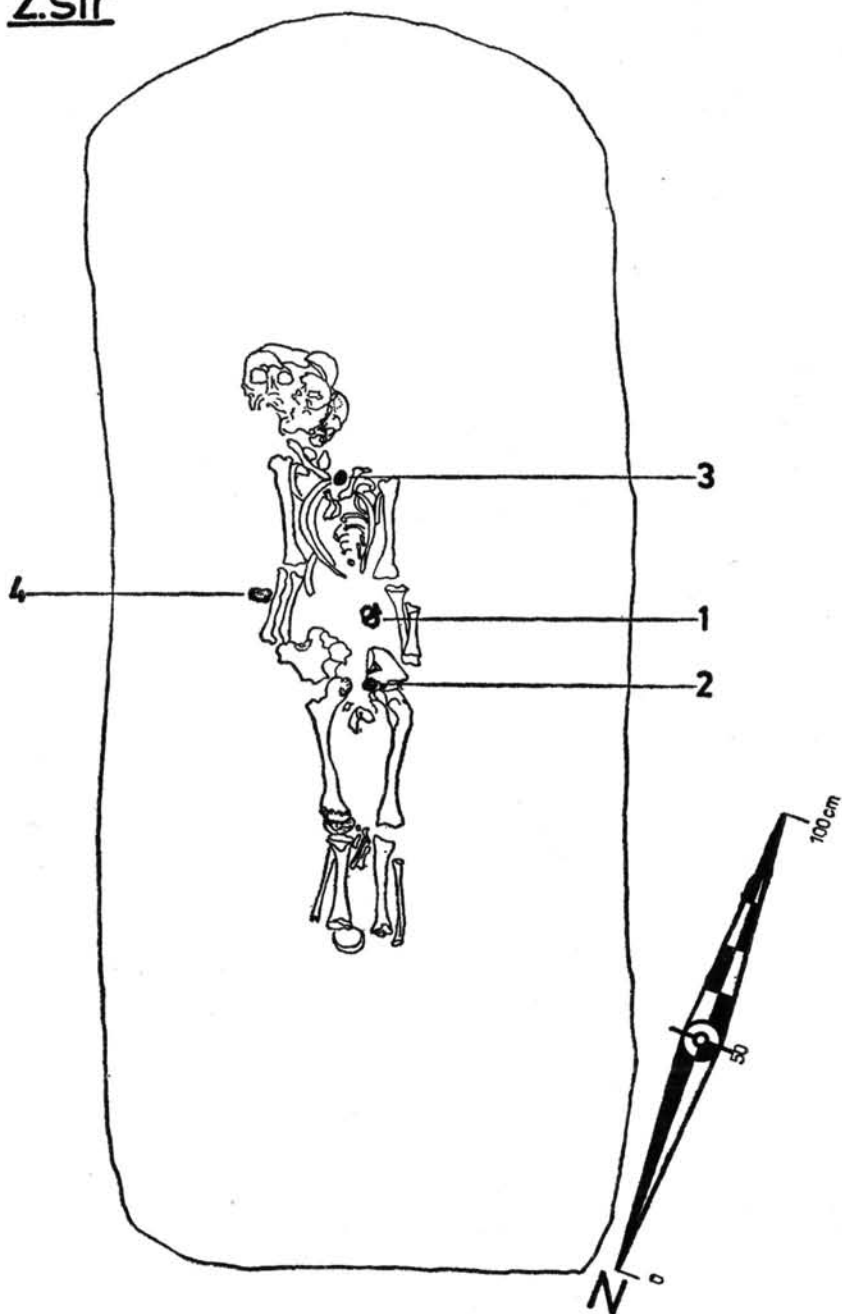
Téglalap alakú, lekerekített sarkú sírgödör, D-i vége majdnem félkör alakú. Méretei: 260×110 cm, mélysége: —20 cm. A sírban háton fekvő, nyújtott helyzetű, 10 év körüli — a mellékletei alapján — fiú bolygatatlan váza. A koponya a jobb oldalára fordulva, összenyomódva fekszik, a karok a törzs mellett nyújtottan helyezkednek el. A lábfejek hiányoznak, a csontok igen rossz megtartásúak. Tájolása: DDK—ÉNY 161°—341°.

A körárok méretei: Ø: 10,5—11 m, belső: 9,0—9,5 m, mélysége a bejárat két oldalán 30—35 cm, az oldalsó íveken 10—15 cm, amíg szemközt, az árok É-i ívét csak nyomokban tudtuk megfigyelni, így mélysége a megfigyelés szintjén nem volt mérhető. A 2. képen jól látható, hogy ez a körárok volt a gerincvonalon, ebből nyestek le legtöbbet, ezért a belső szerkezetét sem tudtuk már megfigyelni. Ezen a körárkon belül helyezkedik el a 3. és 4. sír is, melyek közül a 3. sír tengelyközéppontjára vonatkozóan centrikus az árok.

³ Valószínűleg I. Claudius denár (i. sz. 41—54.). B. Sely Katalin meghatározása, szíveségét ezúton is köszönöm.

SÁNDORFALVA-EPERJES ÍVÓTAVAK

2.sír

6. kép. A 2. sír

Leletek

1. A bal medence fölött, az alkarcsont mellett ovális vascsat feküdt. Nagyon rossz állapotban volt, felszedéskor csak az egyik felét tudtuk megmenteni. A rajzon a restaurálás előtti állapotát rögzítettük (II. t. 10.). Mérete: kb. $4,0 \times 3,0$ cm.

2. A bal medence és a combcsont forgója között apró, ovális vascsat feküdt. A vaspecsek téglalap átmetszetű, a vége letörött, a másik oldalon a karikára hajlítva rögzített. A csatkarika közepén megvastagodó, kör átmetszetű huzalból készült. Mérete: $1,4 \times 1,8$ cm (III. t. 1.)

3. A két kulcscsont között ismeretlen rendeltetésű vastárgy (fibula?) apró töredékeinek erősen korrodálódott maradványai.

4. A jobb alkarcsont mellett értelmezhetetlen, falenyomatos, apró vastöredékek.

3. sír (7. kép)

Nagyméretű, lekerekített sarkú, téglalap alakú sírgödör. É-i vége felé enyhén szűkülő. Méretei: 280×130 cm, m: -45 cm. A sír bolygatott volt, a lefelé szűkülő rablóakna ovális, sötét foltját már nyeséskor megfigyeltük. A koporsó vonala a sír feneke fölött $18-20$ cm-re jelentkezett. Mint kiderült, a sírgödör alakja igazodott a koporsó láb felé keskenyedő, lekerekített sarkú téglalap formájához. Mérete: 223×78 cm. A koporsó teljes szélességében és az oldalain is lilásszürke szerves anyag maradványait találtuk. A sírban nyújtott helyzetű, háton fekvő férfi bolygatott vázát bontottuk ki. A rablóakna a mellkasra irányult, a medencétől lefelé a csontok a helyükön maradtak. Tájolása: DDK—ÉÉNy $154^\circ-384^\circ$. A sír körárka közös a 2. és 4. sírókéval, leírását a 2. sírnál megadtuk.

Leletek

1. A váz bal oldalán a koponya vonalában köpüs vaslándzsa feküdt, a felsőtest bolygatása ellenére eredeti helyzetben maradt. Köpüje nyújtott kúp alakú, belsejében jól látszanak a fanyél rostjainak lenyomatai. Alsó harmadában szélesedő pengéjű, a hegye letörött. Egyik lapján él fut, emiatt átmetszete lapos háromszög formájú. Méretei: h: $26,8$ cm, köpű h: $8,2$ cm, köpű $\varnothing$: $2,0$ cm, penge sz: $4,0$ cm (III. t. 9.)

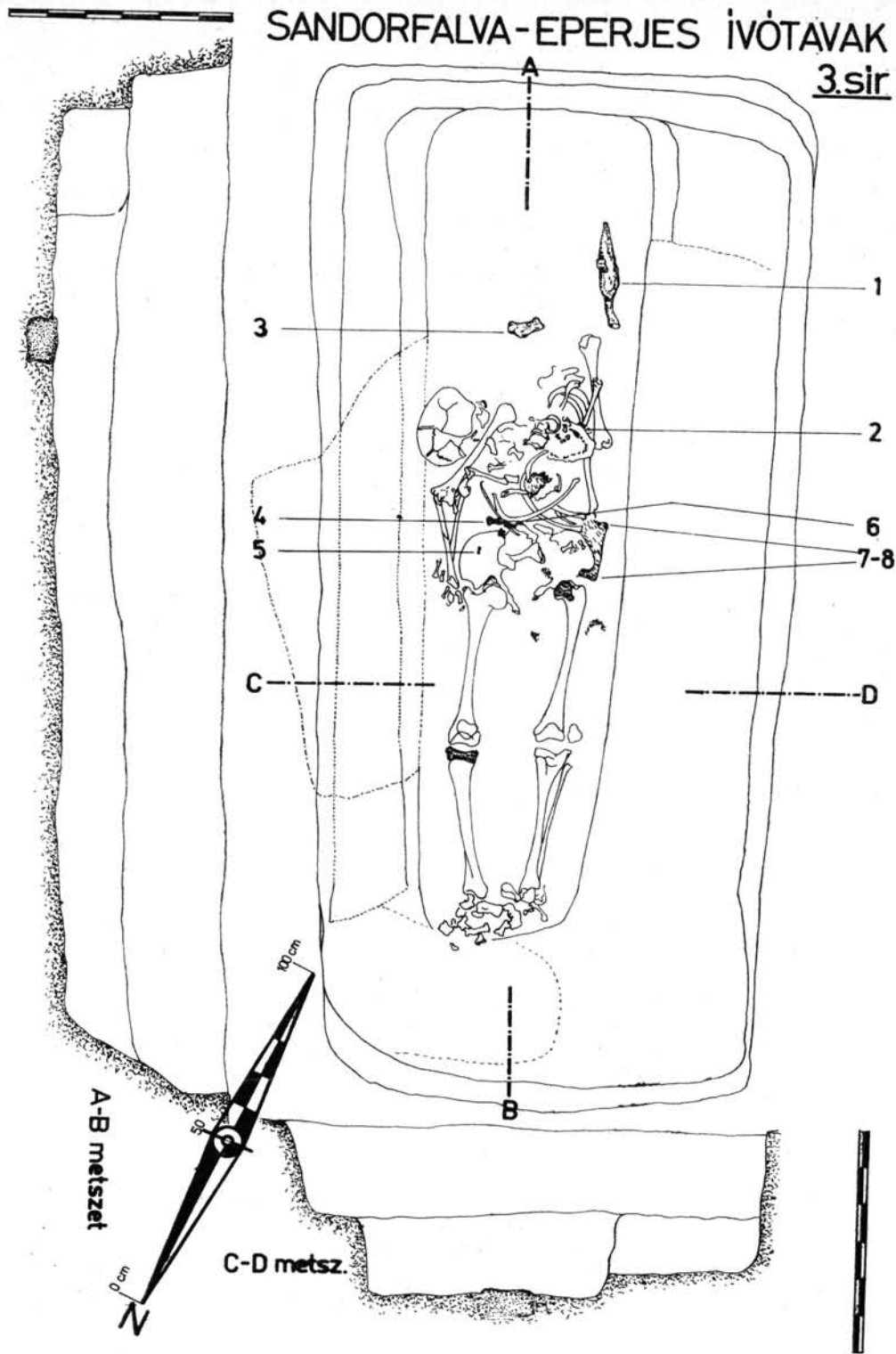
2. A mellkas bal oldalán a bolygatott állkapocs alatt kéttágú bronz fibula spiráljának és tőjének kis töredéke feküdt. A rugót vastengelyre tekercselték, végeit félgömb alakú bronz gombbal zárták le. Feltételezhető, hogy a fibulához tartozik három apró bronz töredékecske is: Mérete: h: $2,2$ cm (III. t. 6.)

3. A tarkónak megfelelő helyen a sír alján lapos kődarabot leltünk. Bontása közben derült ki, hogy teljes vastagságával a szűz talajba nyomták. Anyaga réti mészkő vagy darázkő. Méretei: $10 \times 8 \times 8$ cm (III. t. 8.)

4. A jobb medence lapát fölött, félig a bolygatott csontok alá csúsztatva bronz csatot leltünk. A csatkarika közepén megvastagodó, kör átmetszetű, pecke a karikára hajlik. Kettős szíjszorító lemezének felső része nyújtott trapéz alakú, az alsó jóval rövidebb és téglalap formájú. Felerősítését a csattest végén három, a csatkarika közelében egy nittszeg szolgálja. Méretei: teljes hossza: $7,3$ cm, felső szíjszorító hossza $5,3$ cm, alsó szíjszorító hossza: $1,9$ cm, csatfej: $2,5-3,0$ cm (III. t. 2.)

5. A jobb medencepánton ún. sasszeg feküdt, szárnyai nincsenek széthajtva. Méretei: h: $1,7$ cm, $\varnothing$: $0,6$ cm (III. t. 5.)

SANDORFALVA-EPERJES ÍVÓTAVAK
3.sír

7. kép. A 3. sír

6. A csigolya alá becsúszva, majdnem a 4. bronzcsat folytatásaként, vele egyvonalban kisebb bronzcsat feküdt. Egyik oldalát vasrozsa vonta be. A csatkarika ovális, középen megvastagodik, átmetszete négyzetes. A kettős szíjszorító lemez azonos hosszú, nyújtott trapéz alakú. A felerősítést ebben az esetben is 4 félgömbfejű nittszeg szolgálta. Méretei: h: 6,9 cm, feje: 1,5—1,8 cm (III. t. 3.)

7. A bal medence alatti részen egy 8×18 cm felületen összefüggő rozsdafoltot találtunk. Restauráláskor derült ki, hogy a rossz állapotban levő töredékek között egy fanyéltöredék is van, amit a vasoxid konzervált. Valószínűleg egy vaskéshez tartozott. Méretei: h: 1,4 cm, sz: 1,2 cm (III. t. 4.)

8. Ugyancsak a bal medence alól került elő egy vaspántocská. Méretei: h: 1,5 cm, sz: 0,4 cm (III. t. 7.) Ugyanonnan való egy vékony ívelt vastöredék. Méretei: h: 2,0 cm, sz: 1,3 cm

4. sír (8. kép)

Nagyméretű, szabálytalan téglalap alakú sírgödör. Méretei: 245×110 cm, mélysége: —15 cm. A sírban hátára fektetett, nyújtott helyzetű, 14—16 év körüli — a mellékletek alapján — fiú csontvázát bontottuk ki. A sír bolygatatlan volt, a váz jobb oldalához tartozó néhány csont (medence, alkar, combcsont) elmozdulásának állatjársá lehetett az oka. A csontok alatt nagy foltokban szürkéslilás színű szervesanyag maradványait találtuk. A sírfolton belül egy sötétebb elszíneződést is megfigyeltünk, de csak a fej felőli D-i oldalon. Egy „L” alakú rövid szakaszon szépen elvált a két különböző színű betöltés. Szélei a D-i sírfaltól 20 cm-re, a Ny-i sírfaltól 40 cm-re rajzolódta ki. Ugyanígy a sírfolt lábánál a K-i hosszanti sírfaltól 23 cm-re lehetett megvonni a koporsó vonalát, melyekből 55 cm széles koporsóra lehet következtetni. Tájolása: DDK—ÉÉNy 150°—330°. A sír körárka közös a 2. és 3. sírokéval, leírását a 2. sírnál megadtuk.

Leletek

1. A mellkas bal oldalán, a bordák közé becsúszva egy oldalt lehajlított lábú, kéttagú, alsó ívvezetésű bronz fibulát leltünk. Sajnos a levegőre kerülve darabjaira esett szét. (IV. t. 2.)

2. A bal medencelapáton, félig az alkarcsontok fölött, ovális csatkarikájú, téglalap alakú szíjszorítóval ellátott vascsat feküdt. A pecek tagolt, a vége elvékonyodó. Méretei: csatkarika: 1,9—3,3 cm, szíjszorítólemez: 1,6×2,5 cm (IV. t. 1.)

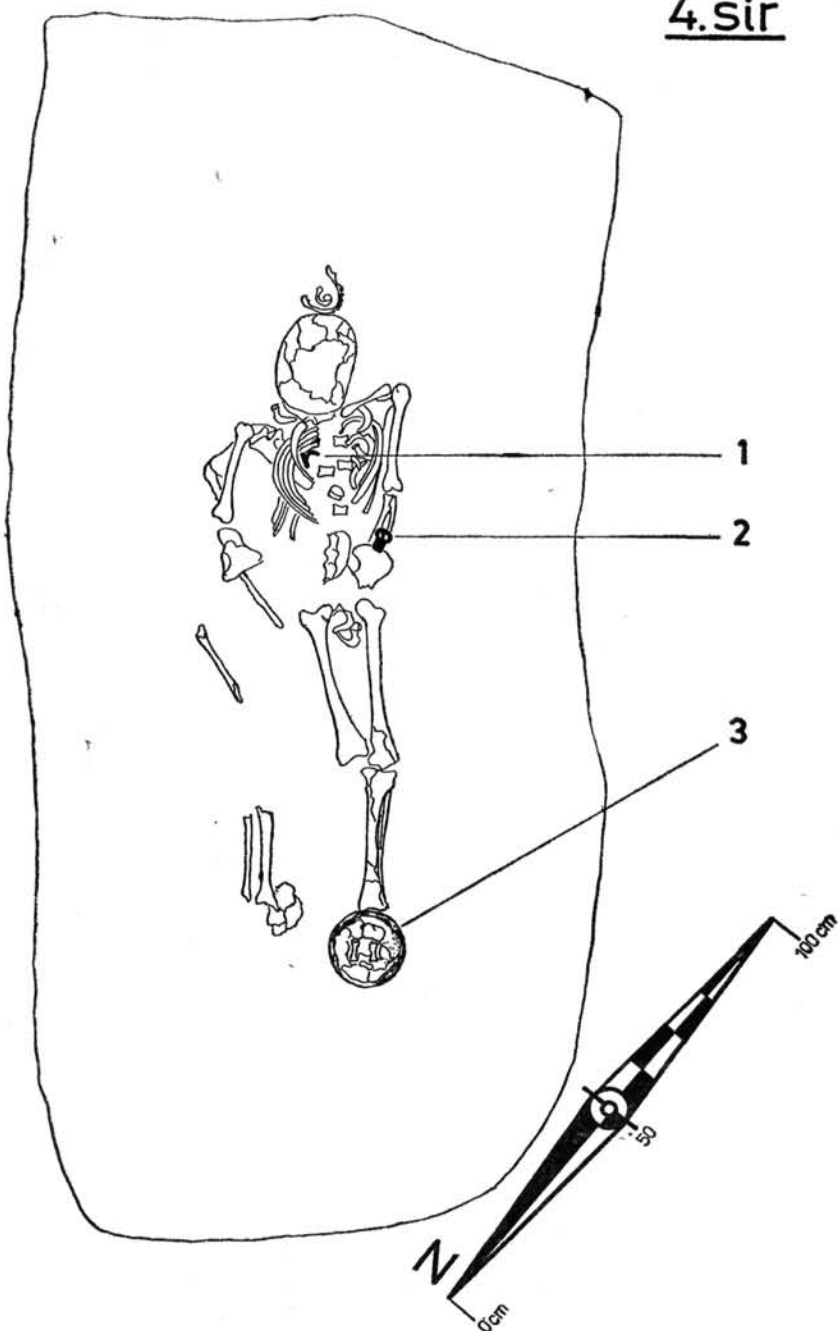
3. A bal lábfej alatt apró darabokra szétesett tálkát bontottunk ki. Félgömb alakú, pereme enyhén behúzott, legömbölyített, egyenletes vastagságú. Jól iszapolt anyagú, korongon készült. Felülete fekete, külső oldalán a fényezés nyomai fedezhetők fel. Pá: 13,4 cm, Fá: 4,4 cm, m: kb. 6 cm (V. t. 1.)

5. sír és körárka (9. kép)

A sír téglalap alakú, sarkain csaknem merőleges, É-i vége felé enyhén kiszélesedő. Méretei: 286×120 cm, mélysége: —25 cm. Nyeséskor előrajzolódott a koporsó határozott vonala. A sír tengelyéhez képest K felé kissé eltolódva helyezkedik el. Méretei: 211×55 cm, m: 15 cm. A sírban hátára fektetett, nyújtott helyzetű férfi csontvázát bontottuk ki. A mellkas bolygatott volt. A koponyát az alsó bordák vo-

SÁNDORFALVA - EPERJES ÍVÓTAVAK

4. sír

8. kép. A 4. sír

nalában találtuk, néhány csigolya és borda, valamint a bal kulcscsont mozdultak el helyükről. A felkarok a törzs mellett párhuzamosan, a jobbkar könyökben enyhén behajlítottnan fekszik. A csontok alatt összefüggő nagy felületeken lilásszürke szervesanyag maradványait találtuk. Tájolása: DDK—ÉÉNy 157°—337°.

A körárok méretei: külső $\varnothing$: 11,0 m, belső $\varnothing$: 8,5—9,0 m. Mélysége alig változó. A DDK-i bejárat két oldalán jelentős, kb. —35—40 cm, míg a kerület mentén alig —10—15 cm-nyi, melyet már itt-ott bejárathoz hasonló, géppel nyesett bordák (szünetek) taglalnak. A teknőszerű mélyedések között így is 6 önállót lehet elkülöníteni, és további 1 vagy 2 még feltételezhető. Ezeket a 2—3—4. sírok közös árkához hasonlóan a magaspontri elhelyezkedésből következő nagyobb vastagságú gépi földmunka miatt nem lehetett megfigyelni. A körárok metszetei változatosak, többnyire teknőszerű, néhol „V” alakú meredek árkú, egy helyen a külső oldala méhkas alakúan alávájt.

Jellegetlen szürke szarmata cserép került elő az árok fenekéről. A körárok az 5. sír tengelyközéppontjára koncentrikus elhelyezésű.

Leletek

1. A váz bal oldalán a vállhoz helyezve, a bal kar alá félig becsúsztatva kétélű, nehéz vaskard feküdt. Markolata 9 cm hosszú, eredetileg fából készült, egyik oldala a vasoxid konzerváló hatása következtében szépen mutatja a farostokat. Metszete ovális, átmetszete 5 cm-es. A kard egész felületét vastag rétegben farostok borították, a tok konzerválódott maradványai. A kard hüvelye 6 cm-rel túlnyúlik a kard hegyénél, végét 2 cm széles egyenes vaspánt zárta le, ami nagyon vékony lehetett, mert felszedés után a levegőn szétomlott. A kard teljes hossza: 87 cm, pengeszélessége 5,5 cm. (VI. t. 3—3/a)

2. Közvetlenül a kard markolata alatt a vasba oxidálódva bronz csatocskát találtunk. Az ovális formájú, megvastagodó huzalból hajlított típushoz tartozik. Pecke hiányzott. Méretei: 0,9—1,6 cm. (VI. t. 3/a.)

3. Az öv részei, tartozékai:

Az utolsó csigolya két oldalán egy-egy téglalap alakú, erősen töredezett ólomlapocskát lertünk. (V. t. 4—5.) Kettő ugyanilyen került elő még a bal combcsont belső oldalánál, egymástól 13 cm-re. Az alsótól ugyancsak 13 cm-nyire folytatódólagosan egy kis szíjvéget találtunk. A két téglalap alakú bronz lemezt a felső, rövidebb oldalán nittszeg erősítette a szíj végére. Alsó felét egy ívelt bronz lapocskára zárta le. A lemezek sűrűn bekarcolt vonalakkal rovátkoltak. Méretei: 2,3×1,3 cm, vastagsága 0,4 cm. (V. t. 2.) A lemezek méreteit nem tudtuk pontosan meghatározni, mert a levegőn apró darabokra estek szét. Szélességük állandó: 1,5 cm, hosszuk biztosan nagyobb volt 2,8 cm-nél.

Az övhöz tartozhatott egy apró bronz csat is. A pecke hiányzott, a csatkarika közepén megvastagodó bronz huzalból van meghajlítva. Mérete: 1,6×1,6 cm (V. t. 6.)

4. A jobb medencelapát alatt találtuk meg az övhöz tartozó öntött bronz csatot. A csatkarika ovális alakú, közepén megvastagodó, pecke a csatkarikára hajlik. A fel-erősítést szolgáló szíjzorító része töredékes. Méretei: 2,7×1,6 cm (V. t. 3.)

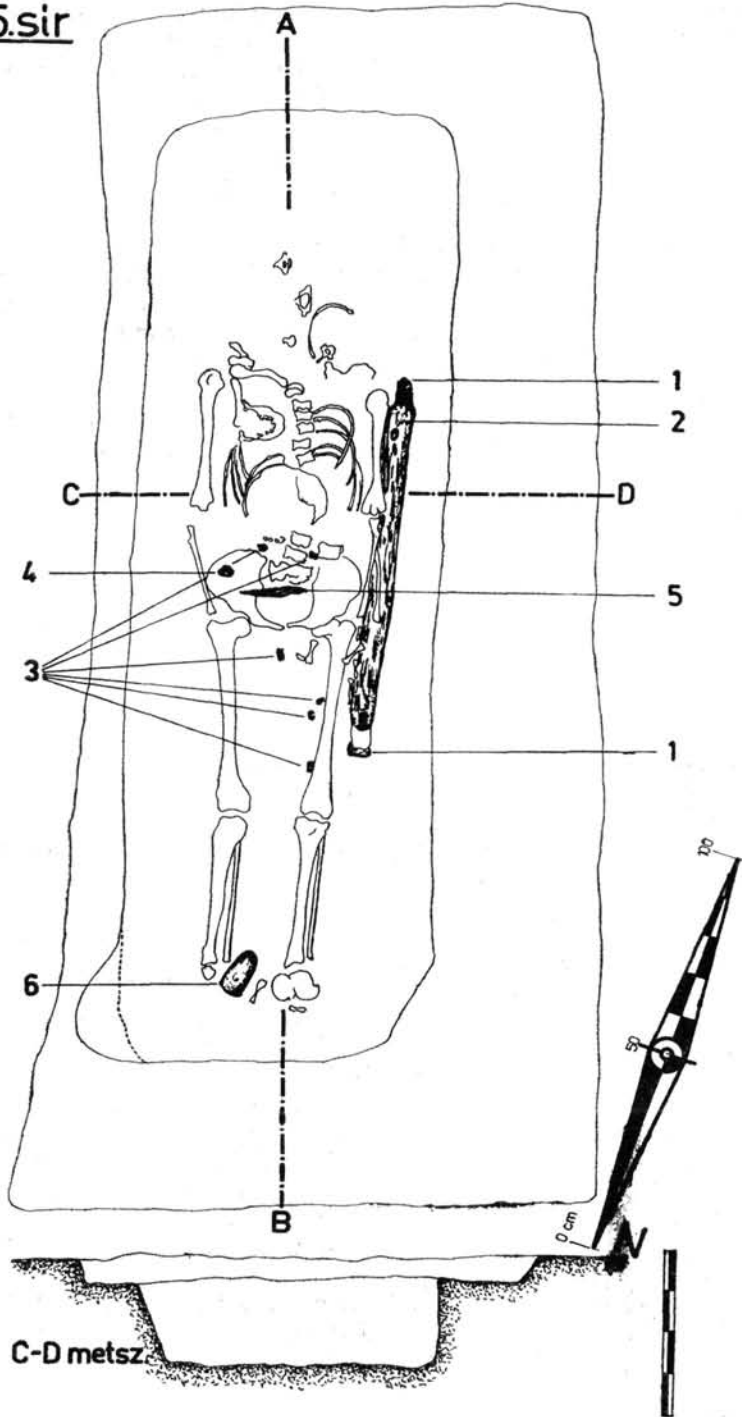
5. A jobb medencén keresztben vaskés feküdt. Pengéje egyenes, nyéltüskéje hosszú, rajta sok a farostmaradvány. Méretei: h: 17,5 cm, nyéltüske h: 5,8 cm, pengeszélesség: 2,0 cm (V. t. 9.)

6. A két lábfej között oldalára dőlve üvegpharat bontottunk ki. Külső olda-

SÁNDORFALVA-EPERJES ÍVÓTAVAK

5.sír

A-B metszet

C-D metsz.

9. kép. Az 5. sír

lán egész felülete vastagon kormos volt. A pohár halványzöld színű, vastag falú, gömbölyű aljú, enyhén kúpos formájú, lecsiszolt peremű. Anyagában igen sok az apró buborék. Pereme alatt kettés, néhol hármas, nagyon halvány, csiszolt vonalsor díszíti. A vonalsorok alatt három képzeletbeli gyűrű mentén ovális csiszolások helyezkednek el, rendszertelen eloszlásban. Alján ovális formájú becsiszolás van. Méretei: m: 11,1 cm, Ø: 7,0 cm, v: 0,2—0,3 cm (IV. t. 3.)

6. sír (10. kép)

Téglalap alakú, ívelten lekerekített sarkú sírgödör. Méretei: 269×100 cm, mélysége: —30 cm. A nyeeskor szépen előrajzolódó keskeny koporsó pontosan a sír közepén helyezkedett el. Láb felőli végét nem tudtuk határozottan megrajzolni. Mérhető hossza: 172 cm, szélessége: 50 cm. A sírban fiatal nő hátán fekvő, nyújtott helyzetű vázát bontottuk ki. A csontok megtartása viszonylag rossz, a váz bolygatatlan, néhány csontot állatjárás mozdított ki a helyéről. A bal váll alatt és fölött, közvetlenül a csontokon lilásszürke szerves anyag maradványait találtuk, vastag rétegben a jobb medence körül és fölött is megfigyeltük.

Leletek

1. Bontás közben került elő egy rossz ezüsből készült, elhegyesedő végű, nyitott karika. 6 darabba törött. Átmérője kb. 2 cm. (VI. t. 6.)

2. A bal felkarcsonton keresztben oldalt lehajlított lábú, alsó hurkolású bronz fibula feküdt. A trapéz keresztmetszetű kengyel a fej felőli részen tagolt. A stift két végén gobbal záródik. A tűtartó törött. Hossza: 3,1 cm (VI. t. 7.)

3. A jobb felkarcsont belső oldala mellett nagyon aprócska, bronz drótból hajlított fibula (?) került elő. Sajnos a levegőn darabjaira esett szét, mérete, valamint erősen korrodálódott anyaga miatt restaurálni sem lehetett. Hossza kb. 2 cm. (VI. t. 5.)

4. A mellkason különböző típusú gyöngyökből fűzött nyaklánc szétpergett darabjait bontottuk ki. A gyöngyök elhelyezkedése arra vallott, hogy a különböző típusúakat a nyaklánc középvonalára szimmetrikus rendbe fűzték fel. Közepén két tagból álló piperekészlet kicsinyített mása lógott, egy kanál és felcsavart végű tű. Hosszuk: 3,7 és 4,2 cm. (VII. t. 6.)

A gyöngyök mindegyik típusa párosan fordult elő. A piperekészlet két oldalán az alábbi rendben következnek: 2 korallgyöngy, balta alakú borostyán csüngőcske, sokszögű karneolgyöngy, 3 korallgyöngy, sokszögű karneolgyöngy és 8 db nyomott gömb alakú kék üveggyöngy. (VII. t. 3.)

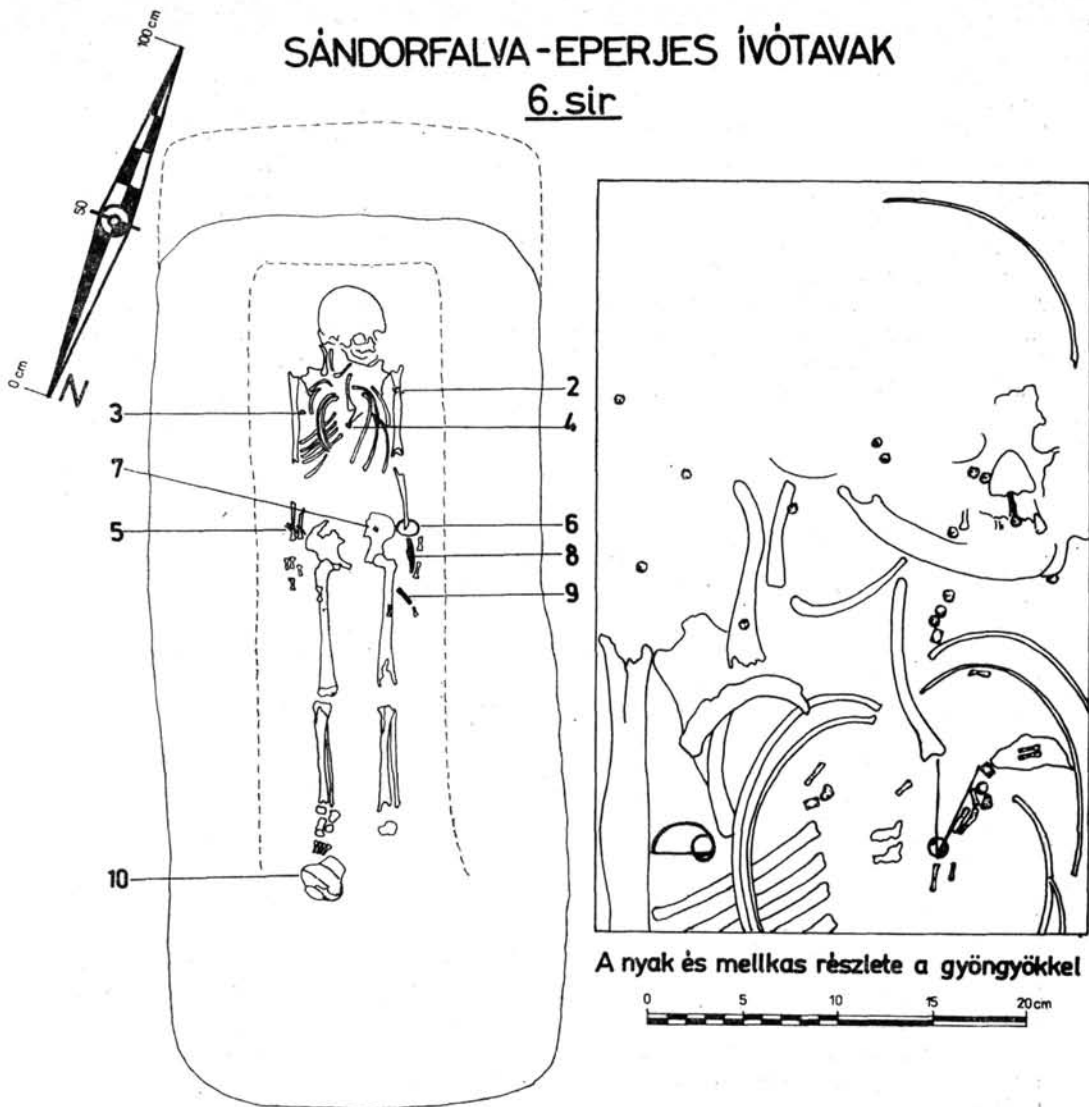
5—6. A karokon ovális alakúra hajlított, nyitott bronz karpereceket leltünk. Végeik megvastagodóak, átmetszetük ovális. A jobb karon levő teljesen összetört (5.), a bal oldali (6.) darabjaiból restaurálható volt. Átmérőjük: 6,6 cm. (V. t. 7—8.)

7. A bal medencelapát alatt mézskőgyöngy volt. Eredetileg hengeres lehetett, de a hosszú viseléstől két oldala erősen megkopott. Fúrata sem szabályos hengeres, a felfűző vékony szál koptatása csepp alakú metszetűvé alakította. Méretei: h: 1,4 cm, Ø: 1,3 cm (VI. t. 2.)

8. A bal alkar végénél, a kézcsontok alatt, hegyével a lábak felé vaskés feküdt. Alatta fekete színű, koromszerű szerves anyagot figyeltünk meg, talán a bőrtok maradványát. Az egyenes hátú, középső nyéltüskés kés pengéjének végét fel-

SÁNDORFALVA-EPERJES ÍVÓTAVAK

6. sír

10. kép. A 6. sír

köszörülték. Teljes méretei: h: 12,3 cm, nyéltüske h: 4,0 cm, penge sz: 1,8 cm. (VI. t. 4.)

9. A bal combcsont külső oldala mellett, a kéz vonalában madárcsont tűtartó volt, benne vastúvel. Eredeti hossza: 6,0 cm (a tű töredékei alapján). (VI. t. 1.)

10. A lábfejek előtt oldalára billenve, összenyomódva edényt találtunk. Vörös színű, finom kidolgozású, korongon készült. Felületén agyagmázbevonatot figyeltünk meg, mely csak foltokban maradt meg. Pereme enyhén duzzadt, nyaka cilindrikus, hasa nyomott gömb alakú, alacsony profilált talpon áll. Pá: 9,2 cm, Fá: 5,6 cm, m: 11,4 cm (VIII. t. 7.)

7. sír (11. kép)

Gödre szabálytalan téglalap alakú, D-i végén csaknem derékszögű, az É-in lekerekített sarkú. Méretei: 254×90 cm, mélysége: -16 cm. A sírban háton fekvő férfi nyújtott helyzetű bolygatott váza feküdt. A jobb oldali hosszúcsontok, valamint a lábfejek eredeti helyzetükben maradtak, az összes többi bolygatott, sok csont hiányzik is. A váz közvetlenül a sír Ny-i oldalfala mellett fekszik. A sír betöltése kétfajta volt: a csontok alatt és környékén fekete, míg a váz jobb oldala mellett 10 cm-nyire egyenes, határozott vonallal elvált egy világosabb, kevert betöltés. A sírrajzon szaggatott vonallal jelzett a koporsó egyik alig megfigyelhető oldala. A másik oldalát nyéséskor nem tudtuk megfigyelni, valószínűleg azért, mert szorosan illeszkedett a sír falához. Méretei: sz: 57 cm, h: 225 cm — a fejnél (6. lelet) és a lábaknál (7. lelet) talált töredékes koporsókapcsok egymástól mért távolsága alapján. Tájolása: DDK—ÉÉNy 155° — 335° .

Leletek

1. A bal oldalon, eredetileg a fej mellé, a vállhoz helyezve köpús vaslándzsa feküdt, élére fordulva, in situ helyzetben. Alsó harmadában kiszélesedő, mindkét oldalán erős borda fut. Méretei: h: $29,3$ cm, köpűhossza: $8,3$ cm, köpű $\varnothing$: $2,0$ cm, penge szélessége: $3,9$ cm (IX. t. 1.)

2. A koponya helyén, a bolygatott csontok között vascsat került elő, kis négyszegletes szíjszorítóval. Felszedésekor apró darabokra esett szét. Csak részben sikerült rekonstruálni a csatkarikát és a hozzá tartozó pecket. Méretei: $3,8 \times 3,0$ cm. (VII. t. 1.)

3. A bal medence helyén egyélű, egyenes hátú, középső nyéltüskés vaskést bontottunk ki. Méretei: h: $18,2$ cm, nyéltüske h: $5,9$ cm, penge sz: $2,0$ cm (VIII. t. 6.)

4. A jobb combcsont felső végénél ovális vascsat került elő, a pecek a karikára hajlott. Méretei: $5,0 \times 3,6$ cm (VII. t. 2.)

5. A jobb combcsont mellett, hegyével a lábak irányában hosszú kés feküdt. Pengéje keskeny, nyéltüskéje a pengéhez teljes szélességével csatlakozik. Méretei: h: $28,4$ cm, nyéltüske h: $5,5$ cm, penge sz: $1,8$ cm (IX. t. 2.)

6. A sír fej felőli végében a gödör szélétől kb. 10 cm-re, a töltelékföldben S-alakú, egyik oldalán éles koporsókapocs töredékét találtuk. Felületén egy kevés farostlenyomat van. Méretei: h: $3,4$ cm, sz: $2,2$ cm (VII. t. 4.)

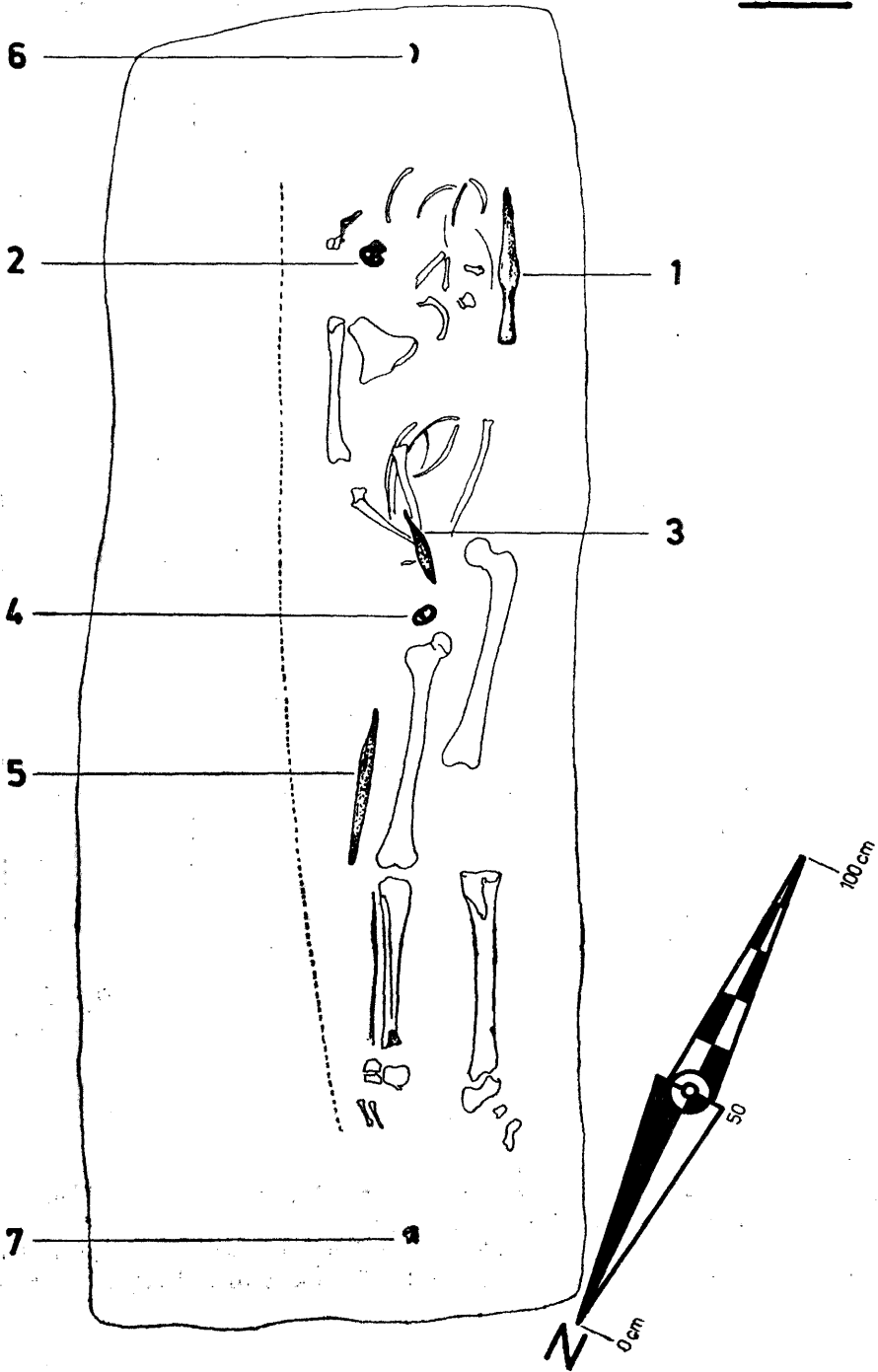
7. A sír láb felőli végén, a gödör szélétől kb. 20 cm-re, az előzővel teljesen azonos típusú koporsókapocs-töredék került elő. Méretei: h: $5,1$ cm, sz: $1,9$ — $2,2$ cm (VII. t. 5.)

8. sír és körárka (12—13. kép)

Gödre lekerekített sarkú téglalap alakú. Méretei: 330×130 cm, mélysége -92 cm. A nyésés szintjén jól elkülönült a sír É-i vége felé elkeskenyedő koporsó vonala, és az is jól látszott, hogy egy hatalmas, szabálytalan ovális alakú rablógödör vágja. Bontáskor kiderült, hogy a rablóakna a sír alja felé összeszűkül, de a csontváz szintjén újra kiszélesedik. Egyetlen csont vagy lelet sem maradt eredeti helyén. A sír D-i felén, különböző szintekben csontok és csonttöredékek kerültek elő. A sír alján lilásszürkés szervesanyag maradványait figyeltük meg. Nemének meg-

SÁNDORFALVA-EPERJES IVÓTAVAK

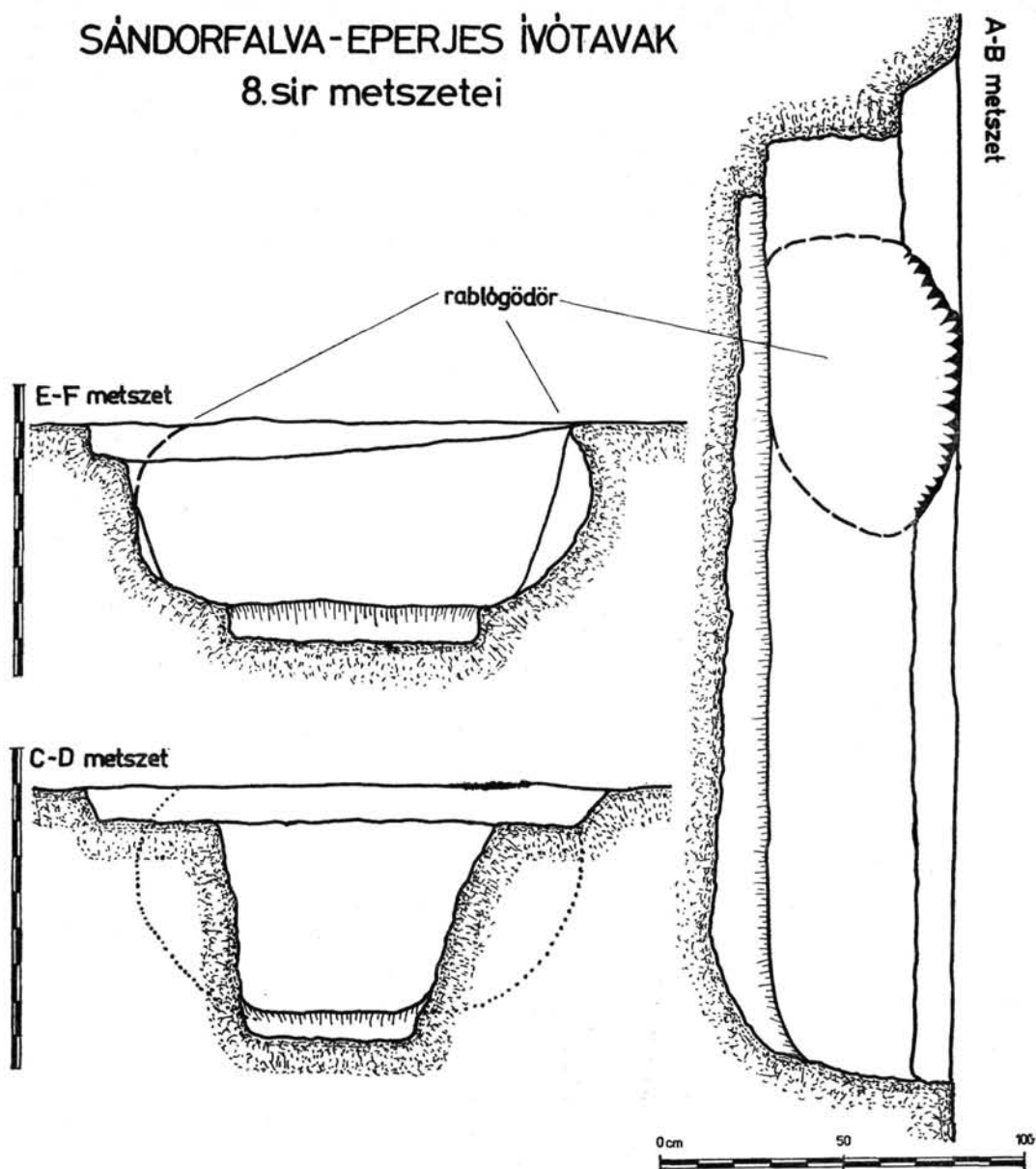
7.sír

11. kép. A 7. sír

SÁNDORFALVA-EPERJES ÍVÓTAVAK

8.sír metszetei

12. kép. A 8. sír metszetei

határozása a maradék csontok alapján igen nehéz, a leletek között előforduló gyöngyök miatt nőre lehet gondolni. Tájolása: DDNy—ÉÉK 145° — 325° .

A körárok külső átmérője 13,5—14,0 méter, a belső kb. 10,0 méteres. Temetőnkben ez volt a legjobban megfigyelhető árok, erre mélységével és szabá-

az elkülönülő, bordákkal tagolt gödöröszek száma 7 vagy 8. A körárok teljesen centrikus a középponti sír tengelyfelezőjére és a sírgödör tengelyének meghosszabbítása a bejáratot is felezi.

Leletek

1. Halványzöld színű, buborékos anyagú, tölcésesen kihajló peremű, gömbös aljú üvegpopohár töredékei. (VIII. t. 5.)

2. Sokszögű karneolgyöngy (VIII. t. 4.), és 3 db hengeres borostyángyöngy. Hosszuk: 1,0 cm. Előkerülésük után apró morzsákra estek szét.

3. Szabálytalan hengeres alakú márványgyöngy, lyukában jól megfigyelhető a felfűző szál koptatásának nyoma. Méretei: h: 1,5 cm, Ø: 1,7 cm (VIII. t. 3.)

4. Hordó alakú, két végén homorú márványgyöngy. Méretei: h: 1,8 cm, Ø: 1,4 cm (VIII. t. 1.)

5. Gömbszelet alakú bronz gombocska, hátoldalán fülecske töredékével. Méretei: Ø: 0,9 cm, m: 0,4 cm (VIII. t. 2.)

6. A sír különböző részein vastörredékek kerültek elő. Restaurálás során kiderült, hogy S alakú, egyik oldalukon kiélezett koporsókapcsok töredékei, mindkét lapjukon falenyomatokkal. Méreteik: sz: 3,0—3,5 cm (IX. t. 3. és X. t. 1—3.)

9. sír (14. kép)

D-i végén erősen lekerekített sarkú, téglalap alakú sírgödör. Méretei: 203×71 cm, mélysége: -15 cm. A sírban háton fekvő, nyújtott helyzetű 14—16 év körüli gyermek bolygatatlan vázát bontottuk ki. A koponya a jobb halántékon fekszik, a karok könyökben kissé behajlítottak. A csontok rossz megtartásúak, a kézujjcsontok részben, a lábujjcsontok teljesen hiányoznak. Tájolása: DDK—ÉÉNy 160°—340°. Lelet a sírból nem került elő.

10. sír (15. kép)

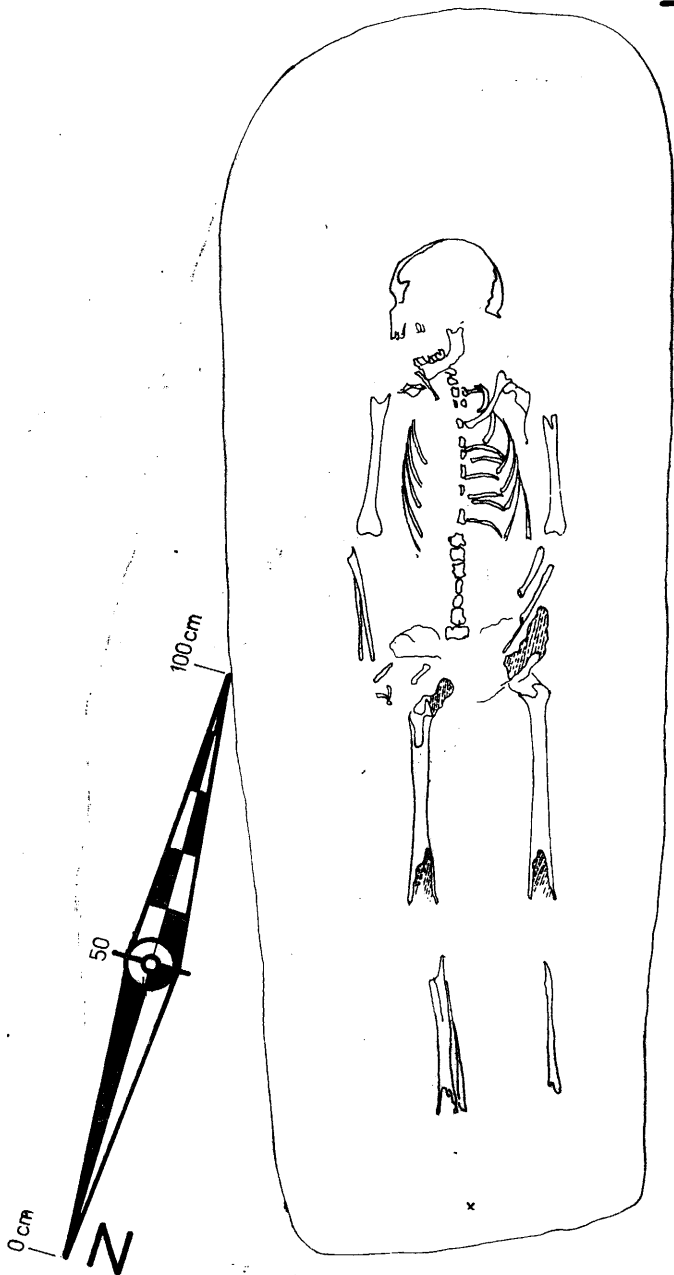
A sír lekerekített sarkú téglalap alakú. Méretei: 233×150 cm, mélysége: -10 cm. Nyeséskor a sír D-i végén is túlnyúló, homogén fekete folt jelentkezett. Kibontás után, a csontváz rendhagyó helyzete ellenére úgy tűnt, hogy a sír bolygatatlan. A váz háton feküdt, jobb karja a törzs mellett nyújtva, a bal könyökben meghajlítva helyezkedett el. A jobb lábat térdben erőszakkal visszatörték, így a lábfej a csípőhöz került, a bal lábat pedig behajlították. Úgy tűnik, hogy a lábakat külön-külön visszahajlítva erősen összekötötték. A földmunkagép megrongálta a koponya- és hosszúcsontokat. A sírgödör tájolása: DDK—ÉÉNy 138°—318°, a gerincoszlop tájolása: DK—ÉNy 118°—298°. A sírből lelet nem került elő.

11. sír és körárka (lásd a 16. képen!)

A leletmentés befejezése után 2 hónappal szemlélhettük a 10 sírről és 4 körárok-ról készített színes légifényképet, melyen egyértelműen kirajzolódott egy korábban észre nem vett körárok íve és bejárata, az előzőekkel egy sorban a Ny-i völgyes, fekete iszapos területen. További gépi nyeséssel a feltörő talajvíz miatt nem operálhattunk, ezért a körárok centrumában levő (?) sír mentésére szorítkoztunk. A légi-

SÁNDORFALVA-EPERJES ÍVŐTAVAK

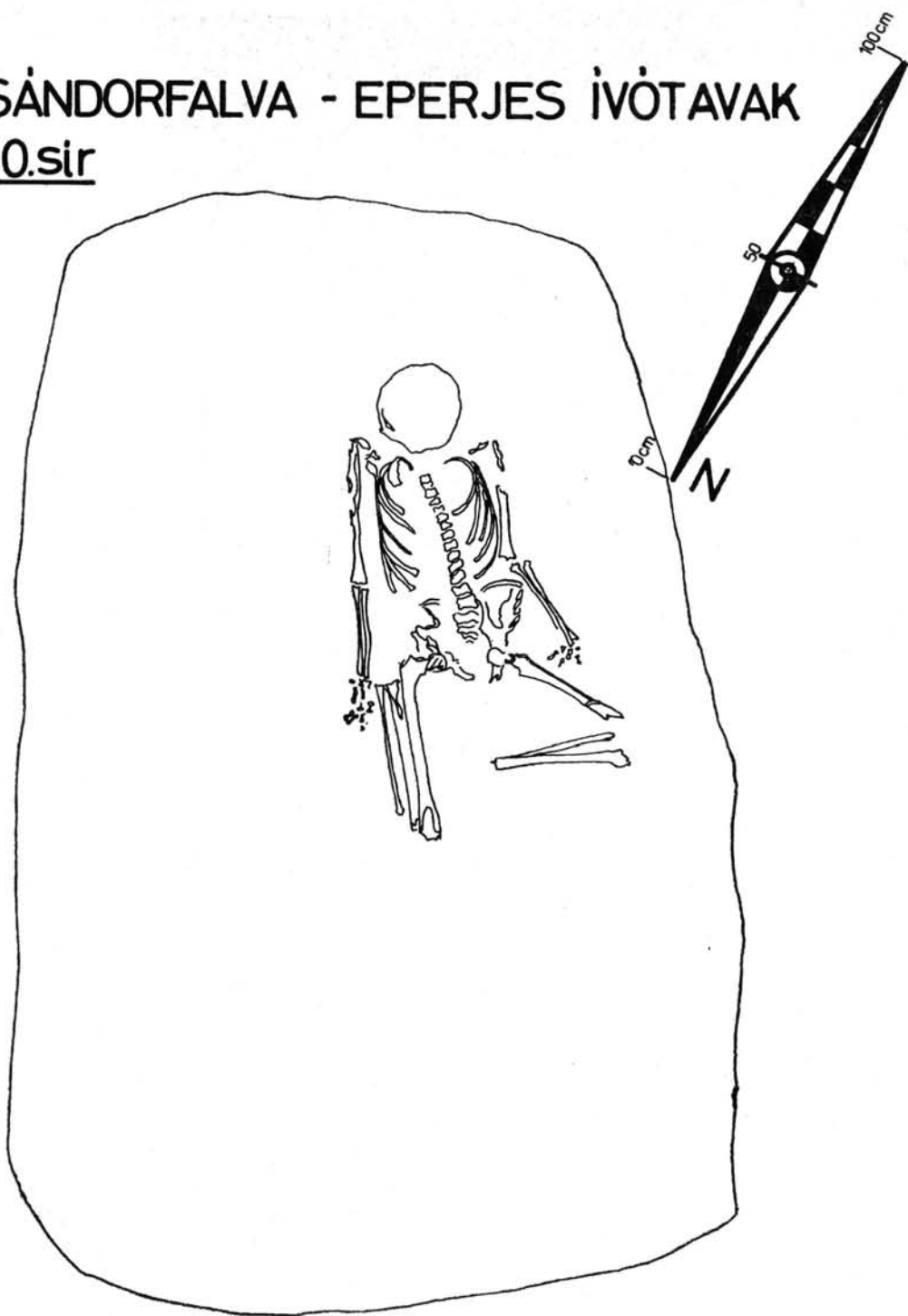
9. sír

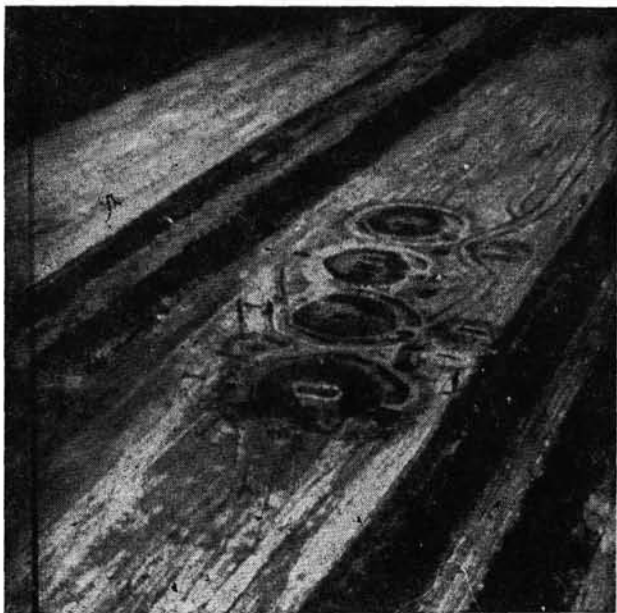
14. kép. A 9. sír

SÁNDORFALVA - EPERJES ÍVÓTAVAK

10.sír

15. kép. A 10. sír

16. kép. Légifelvétel a kibontott sírokról, a 11. sír előrajzolódó árkának részletével

fényképről levehető arányméreték szerint kitűzött helyen DDK—ÉÉNy ási nagyméretű koporsós sírgödör faltját nyestük meg, melynek mellkasi részén egyértelműen látszott a rablóakna szabálytalan foltja. A sírt bontása közben jelentős mennyiségű víz árasztotta el, majd gépek terítették vissza, ezért igen kevés információval rendelkezünk. A váz a medence tájékán bolygatott volt. Egyetlen leletével, egy kb. 4 cm átmérőjű lapos orsókarikával került ismét a víz és iszap alá.

II. A temetkezési szokások

A temető szerkezetéről

A sírok egymáshoz közel, zárt, összefüggő területen helyezkednek el, két sorba rendeződve. A többszáz hektáros területen eltávolították a humuszréteget, így módunkban volt a temető kiterjedését pontosan körülhatárolni. Meglepetésünkre a 11 síron kívül több temetkezést nem találtunk, ezért úgy gondoljuk, hogy egy kis közösség rövid ideig használt temetkezőhelyét tártuk fel. A félköríves sziget másik végén előkerült a temetőhöz tartozó település egy része.⁴ (1. kép.) A telep használata — a temetővel megegyezően — szűk időhatárok közé, a IV. század végére — az V. század elejére tehető. A telep kiterjedése, méretei alapján (9 ház, csaknem

⁴ Sándorfalva—Eperjesen 1980—81-ben Fodor István és Galántha Márta szkíta és honfoglaló temetőt tártak fel. A szarmata telepanyag feldolgozásra való átengedését mindkettőjüknek köszönöm.

250 egyéb objektum) valószínű, hogy a faluhoz egy másik temetkezéshely is tartozhatott. A körárkos-halmos sírok szorosan egymás mellett helyezkedtek el. A sírokban férfi-, női- és gyermekvázakat bontottunk ki. Mindezek azt sugallják, hogy családi kapcsolat lehetett az egy sorba, azonos rítus szerint eltemetettek között. Feltevésünk igazolásához természetesen az antropológiai vizsgálatok eredményei is szükségesek.

A körülárkolt-halmos sírokról⁵

A legutóbbi évtizedben különösen gyakran kerültek elő olyan temetőrészletek, ahol körülárkolt-halmos sírokról is említést tesznek az ásatók⁶. Anyaggyűjtésünk során 24 ilyen lelőhellyel találkoztunk⁷: 1. Adács⁸, 2. Csanytelek—Újhalastó⁹, 3. Csongrád—Felgyő¹⁰, 4. Endrőd¹¹, 5. Gyoma—Egei halom¹², 6. Hortobágy—Poroshát¹³, 7. Jászdózsza—Hosszúhát¹⁴, 8. Kál—Legelő, Kavicsbánya¹⁵, 9. Katymár—Téglagyár¹⁶, 10. Kisköre—Pap tanya¹⁷, 11. Kiskerős—Fekete halom¹⁸, 12. Kiskunfélegyháza—Kővágóéri dűlő¹⁹, 13. Kunfehértó²⁰, 14. Kunpeszér—Homokbánya²¹, 15. Lászlófalva—Községi temető²², 16. Madaras—Halmok²³, 17. Orosháza—Tanyák²⁴, 18. Püspökladány—Görepart²⁵, 19. Szeged—Csongrádi út²⁶, 20. Szegvár—

⁵ A rítus elnevezés majd minden ásatónál különbözőképpen olvasható: „prochorovkai, körárkos, körülárkolt, árokkal kerített, árokkal körülvelt, árokkal keretezett, kör alakú árkok és sánccok, kurgános temetkezés”. Véleményünk szerint az árok — mely a legtöbb elnevezésben is szerepel — csak az általunk elsődlegesen észlelhető régészeti jelenség. A rítus lényege a sír halommal való megjelölése lehetett. A kettőt összekapcsolva javasoljuk a „körülárkolt-halmos” temetkezés vagy sír elnevezést.

⁶ A körárkos-halmos sírok száma a legtöbb temetőben elenyészően kicsi. Feltűnő, hogy a nagy területeket átkutató ásatások majdnem mindegyikén előkerült egy-két ilyen sír is. Elképzelhető, hogy a régi, kutatóárkokkal operáló ásatásokon nem figyeltek fel a keskeny és sekély árok részletekre, vagy nem értelmezték helyesen ezeket, nem ismerhették fel, hogy a sírokhoz tartoznak.

⁷ A körülárkolt-halmos temetkezéseket legutóbb H. Vaday Andrea gyűjtötte össze. H. Vaday A. 1978/79. 62—65.

⁸ Fodor L. 1973. 54.

⁹ Galántha Márta ásatása 1980. 112. sír.

¹⁰ László Gy. 1966. 62—63.

¹¹ A lelőhelyre H. Vaday Andrea im-ban találtunk utalást. Lásd a 7. jegyzetet!

¹² Maráz B. 1975. 11.

¹³ Zoltai L. 1941. 269—308., Párducz M. 1941. 309—325., Nepper I. 1975. 271—290.

¹⁴ Lásd a 7. jegyzetet!

¹⁵ Szabó J. Gy. 1966. 65., uő. 1968. 48., uő. 1972. 46. Az ásatónak itt köszönöm, hogy a dokumentációt és a leletanyagot megnézhettem és hivatkozhatom a látottakra.

¹⁶ Zalotay E. 1954. 76—77.

¹⁷ Szabó J. Gy. 1975. 78—79.

¹⁸ V. Székely. Gy. 1981. 48.

¹⁹ Tóth E. 1976. 52.

²⁰ Biczó P. 1976. 9.

²¹ Horváth Attila ásatása 1982 nyarán. Ezúton is köszönöm, hogy az ásatáson részt vehettem és adataira hivatkozhatom.

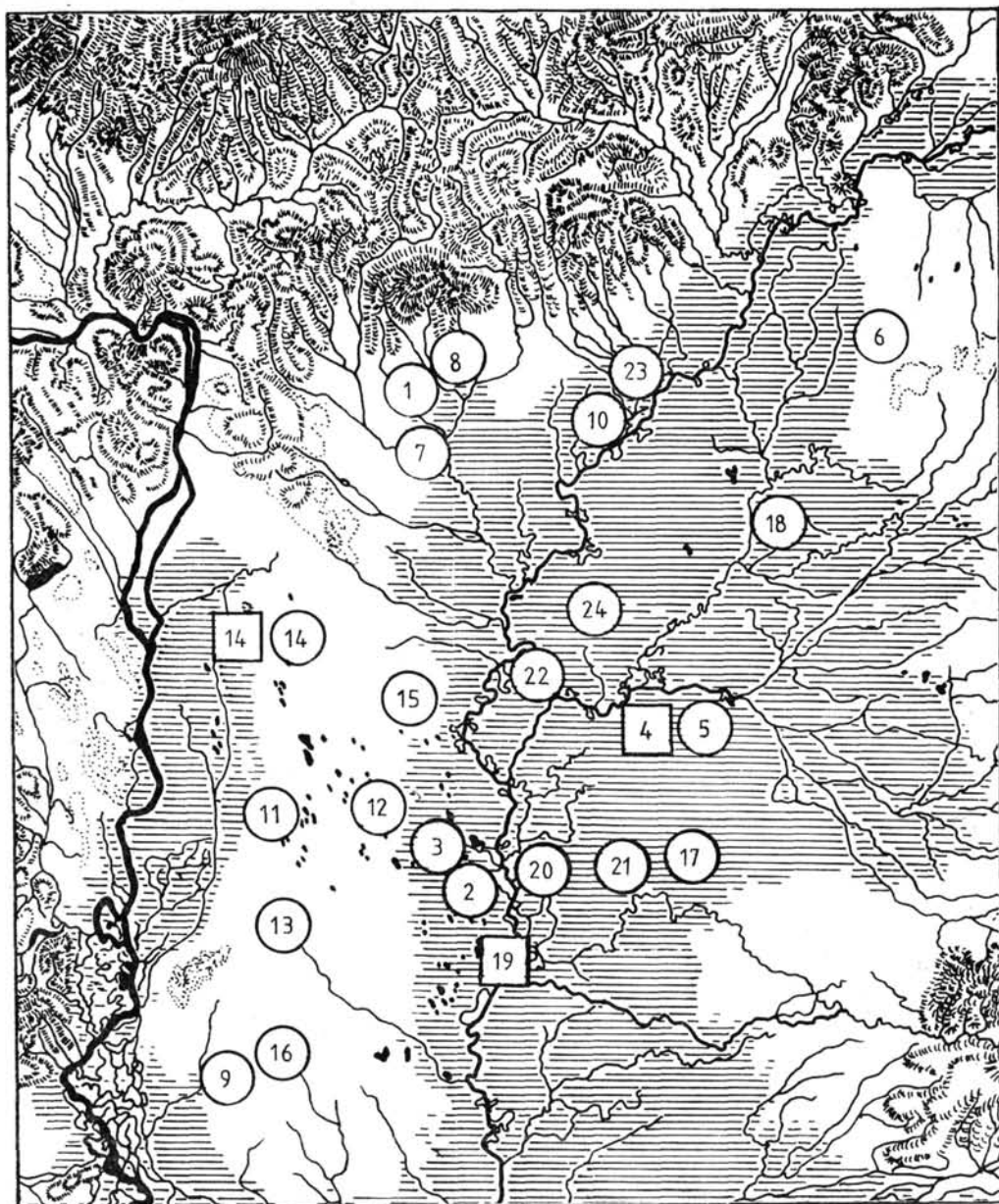
²² Pálóczi Horváth A. 1976. 73—78.

²³ Kőhegyi M. 1971. 210—216.

²⁴ Zalotay E. 1953. 63., Zalotay E.—Olasz E. 1954. 77., Mócsy A.—Bóna I. 1965. 107—108.

²⁵ Nepper I. i. m.

²⁶ Kürti Béla ásatása 1981-ben. A temető szarmatakorai sírjainak feldolgozásra való átengedését ez alkalommal is köszönöm.

○ KÖRÁRKOS   □ NÉGYZETES

17. kép. A körülárkolt-halmos sírok lelőhelyei

Puskin TSZ²⁷, 21. Székkutas—Kápolnadűlő²⁸, 22. Tiszaföldvár—Téglagyár²⁹, 23. Tiszanána—Rövid dűlő³⁰, 24. Törökszentmiklós—Surján³¹. (17. kép.)

A szakirodalom elsősorban e temetkezési szokás értelmezésével, valamint az eredet kérdésével foglalkozott³². A többoldalú, elemző feldolgozást több körülmény nehezítette: a régi feltárásoknál nem figyelték meg, nem írták le pontosan, esetleg csak utaltak az árkok meglétére. A közzétett temetőrészletek többsége csak néhány sírból állt, esetenként egy-egy sírt ismerhettünk meg. A 24 lelőhely közül háromról van teljes feldolgozás³³, háromról pedig értékelhető adatokat ismerünk³⁴, a többi esetben jobbára egy-egy információ állt rendelkezésünkre. A sírok többsége kirabolt, leletekben szegény, így a pontos időhatárok megállapítása is nehézségekbe ütközik.

A meglévő adatokat felhasználva összehasonlítottuk az árkok alakját, méreteit, felépítését. Munkánk eredményeképpen a közös vonások mellett meglepően sok különbséget is találtunk. Az árkok alakja többféle lehet. A legáltalánosabb a kör alakú forma, hiszen ez az az ideális alakzat, mellyel a szükséges munkavégzés — a halom elkészítése — optimumát érthették el. Ettől eltérően az Orosháza mellett feltárt sírok közül az egyiket szabálytalan négyszög, a másikat hosszúkás hatszög alakú árok kerítette³⁵, Katymárról ovális formát említ az ásató³⁶. A legutóbbi időben három lelőhelyen: Szeged—Csongrádi úton, Endrődön és Kunpeszéren négyszög — a négyszöthez közel hasonló — alaprajzú árok került elő, ebből két helyen kör alakúakkal együtt³⁷. Az árok formájából következően nem gondolunk feltétlenül halomra, elképzelhető a sír pusztán szegletes elkerítése is. Közös vonás, hogy minden értékelhető esetben a D—É főirányú sírok fej felőli, D-i oldalán bejáratot hagytak³⁸. Az árok végei általában lekerekítettek, Sándorfalván jól láthatóan kiszélesednek. Lelelőhelyenként más és más a bejáratok szélessége; a legtöbbjük 0,6—1,1 méter körüli, a Törökszentmiklós—surjáni síré szakatlanul nagy, 7,8 méteres³⁹. Az árok átmérője 5—13 méterig különböző lehet⁴⁰. Szélességük is változó, de ez mindig függvénye a megfigyelési szintnek és a talaj minőségének is. Általános a 0,6—1,0 méteres árokszélesség, 2 métereset Sándorfalván kívül csak Madarásról ismerünk.

²⁷ Horváth L.—Simon K. 1981. 49—50. Az ásatók a feltárt temető leletanyagát feldolgozásra rendelkezésünkre bocsátották. Szívességüket ezúton is köszönöm.

²⁸ B. Nagy K. 1980. 68—69., uő. 1981. 56—57.

²⁹ H. Vaday A. 1977. 31.

³⁰ Fodor L. 1974. 55—56.

³¹ H. Vaday A. 1978/79. 57—69.

³² Zalotay E. 1953. 63., Kőhegyi M. 1969. 93—113., H. Vaday A. 1978/79. 62—63.

³³ Lászlófalva (13. lelőhely, 20 jegyzet), Püspökladány (16. lelőhely, 23. jegyzet), Törökszentmiklós (22. lelőhely, 29. jegyzet).

³⁴ Madaras (14. lelőhely, 21. jegyzet), Katymár (7. lelőhely, 14. jegyzet), Orosháza (15. lelőhely, 22. jegyzet).

³⁵ Zalotay E. 1953. 63.

³⁶ Zalotay E. 1954. 76—77.

³⁷ Lásd a 19., 5. és 14. jegyzeteket! Anyaggyűjtésünk során a négyszögletes forma egy feltételezett párhuzamára akadtunk: A Tápószele—Pedagógus-illetményföldek lelőhely 4. sírjától K-re és Ny-ra kb. 4—4 méterre, egy-egy a sír tengelyével párhuzamos, arra szimmetrikusan elhelyezkedő árkokat figyelt meg az ásató. Dinnyés I. 1980. 196. 2. kép.

³⁸ Néhány esetben nem sikerült megfigyelni a bejáratot, ott ahol az árok nagyon sekély volt (Püspökladány, Kál-Legelő), vagy a teljes feltárást nem lehetett elvégezni (Lászlófalva). Madarason a talajviszonyok miatt nem volt tisztázható az árok minden pontja.

³⁹ Lásd a 24. jegyzetet!

⁴⁰ Gyoma: 10—12 méter; Kiskunfélegyháza: 8 méter; Lászlófalva: kb. 8,5 méter; Madaras: 4,6—8—10 méterig; Orosháza: 7—8 méter és 11 méter; Püspökladány: 11—13 méter; Szegvár: 12 méter; Székkutas: 12 méter; Törökszentmiklós: 10,5 méter.

Az árkok szélessége és mélysége egyenesen arányos az árkok átmérőjével. Az ásatók közül többen megfigyelték, hogy a körülárokolt sír feneké mindig mélyebben volt, mint árkanak alja. Az árkok építésének módjára a madarasin kívül semmilyen utalást nem találtunk. Itt a szélesebb árkok aljának metszete kettős U betűhöz hasonló, azaz az árkok fenekén 10—20 cm magas gerincvonal húzódik. Az ásató értelmezése szerint: „Itt nyilvánvalóan a munka befejezésekképpen még egyszer végighaladtak az árok két partján a kapaszerű szerszámmal, és a közepét már nem tartották érdemesnek kimunkálni”⁴¹. Sándorfalván az árkok 6—8, teknőszerű mélyedés füzéréből állnak össze. Ezek a megfigyelések az árkok, s velük együtt a halmok építésének különböző módszereire, munkafázisaira engednek következtetni.

Az elterjedési térképet szemügyre véve (17. kép) kiderül, hogy a körülárokolt-halmos temetkezések az Alföld majd minden részén feltűnnek. Halom, illetve körülárok nélküliekkel együtt fordulnak elő szinte minden esetben, így a két temetkezési forma egyidejűségéhez nem fér kétség. Egyelőre nem tudjuk, hogy a temető egyes sírjait miért jelölték ilyen maradandó módon, és miért maradtak jeltelenek a többiek. Ez az érdekes temetkezési rítus nemcsak a térben, hanem az időben szétszórva is általánosnak tekinthető, mert a II. századtól kezdve az V. század közepéig csaknem mindenkor megtaláljuk.

Összefoglalóan elmondhatjuk tehát, hogy az elemzett szokás a szarmata törzsek egész szállásterületén elterjedt, és a legkorábbi időszaktól a szarmatakor végéig szokásban maradt. Ebben az időszakban ezen a területen a körülárokolt-halmos temetkezési mód a szarmata etnikumhoz köthető⁴².

A temetkezési szokások egyéb vonásairól

E néhány sír alapján a gödrök méreteinek összehasonlításából messzemenő következtetéseket nem vonhatunk le. Sándorfalván általános tendenciának látszik, hogy a körülárokolt-halmos sírokat nagyobbra és mélyebbre ásták.

A halottak többségét koporsóban földelték el. Méreteikben nincs nagy eltérés: hosszuk 211—235 cm, szélességük 50—55 cm között mozog. A koporsót megközelítőleg a sírgödör közepébe helyezték, kivéve a 7. sírt, amelyben szorosan az egyik oldalfal mellé került. A koporsó minden esetben többé-kevésbé határozottan előrajzolódó, a sír betöltésétől elütő színben jelentkezett. Az 1. sírban széles keretet figyeltünk meg (5. kép), benne farostlenyomatok szervesanyag foltjaival. Metszetet nem tudtunk róla készíteni, így rekonstrukciója sincs meg. A madarasi 232. sír koporsója azonban pontos analógiája a mienknek⁴³, ezért az 1. sírunk koporsóját is farönkből vájhatták ki. A koporsó félteknőit összefogó kapcsokat a 7. és 8. sírokban leltük meg, töredékes állapotban. Tipológiaiul minden valószínűség szerint az S-alakúak csoportjához tartoznak, bár a töredékek erősen korrodálódtak. A 7. sírban a koporsó végeinél került elő egy-egy kapocstöredék eredeti helyzetben. (VII. t. 4—5.) A 8. sírban legalább három, de az analógiák alapján inkább négy darab

⁴¹ Kóhegyi M. 1971. 213.

⁴² A körülárokolt-halmos temetkezési szokás nagy területen, különböző korszakokból ismert. Az Alföld területén a szarmatakor megelőzően a szkítáknál fordul elő (Galántha Márta előadása a Sándorfalva—Eperjes szkítakorai temetőről Bp-en 1982. április 28-án. Előzetes jelentését lásd ugyanezen évkönyvben), még korábban a későbronzkorban is megtalálható (R. Csányi M. 1980. 153—168.) A szarmatakor időszakával párhuzamosan a római területeken is megfigyelhető, általánosnak tekinthető szokás.

⁴³ Kóhegyi M. 1971. 212. 3—4. képek.

ilyen vastárgynak kellett lennie. (IX. t. 3, X. t. 1—3.) Úgy tűnik, hogy a temetőben a kivájt rönkfakoporsó kapcsos és kapocs nélküli típusa is előfordul⁴⁴.

Több sírban szürkészlilas szervesanyag-nyomokat figyeltünk meg, elsősorban a csontok alatt, fölött és közvetlen környékén, ami azt bizonyítja, hogy a halottakat koporsóba helyezésük előtt lepelbe csavarták⁴⁵. A 3. sírban a koporsó teljes szélességében, sőt az oldalain is megtaláltuk a lepel nyomait; itt valószínűleg az egész koporsót kibélelték.

A halottakat hátukra fektetve, nyújtott helyzetben temették el. Egészen kivételes módon, összekötözve tették sírba az egyik halottat (10. sír). Zsugorított — ezekben az esetekben is feltehetően összekötözött — csontváz, a sándorfalvival azonos korú, másik két temetőből is előkerült⁴⁶.

III. A temető használatának ideje és etnikai hovatartozása

A temető leletekben gazdag, noha a sírok fele valamilyen mértékben bolygott volt. A 3. és 8. síroknál a nyeresűk szintjén a déli sírvégen rablógödrök ovális, nagy foltjai rajzolódtak elő. Bontás közben derült ki, hogy a 3. sírnál a rablóakna összeszűkül, így csak a mellkasi részt bolygatta, míg a másikonál az ugyanígy induló gödör kiöblösödve érte el a csontok szintjét, egyetlen csontot vagy leletet sem hagyva eredeti helyén. Az 1., 5. és 7. sírnál a szűk rablóakna a koporsón belül bolygatta meg a vázakat. A körárkos-halmos sírok a gyereketemetkezések kivételével mind rablottak voltak. A gyereksírok érintetlenségének kétféle magyarázata lehet: vagy a középső 3. férfisír kirablása után temették őket a halomba — ez a kevésbé valószínű —, vagy e mellétemetett sírok elkerülték a sírrablók figyelmét, mert a halmok alá — kevés kivételtől eltekintve⁴⁷ — mindig csak egy halottat temettek.

A temetkezési szokások és a leletek többségének pontos párhuzamait az ún. Tápé—Malajdok csoporthoz köthető körben fedeztük fel⁴⁸. A csoportba sorolható temetők használatát Párducz Mihály a 350—430. közötti időszakra tette⁴⁹. A temetkezési szokások közül a sírok DNY—ÉK-i irányítása, és a kapcsokkal összefogott koporsók használata a leginkább jellemző közös vonás, továbbá, hogy a férfiak sírjaiba helyezik a fegyvereiket is. Két sírban lándzsát (3., 7.), kettőben kardot (1., 5.) találtunk, minden esetben a váz bal oldalán. A lándzsák különböző típusokat képviselnek (III. t. 9.; IX. t. 1.). Méreteikben és arányaikban pontos párhuzamaikat nem sikerült megtalálni, ugyanis a sándorfalviak köpüje 5—10 cm-rel rövidebb, mint a korban megegyező példányoké⁵⁰. Az 5. sírban a kardot — a lenyomatokból ítélve az 1. sírban is — az övről lecsatolva, a halott vállához helyezték. Mindkét fegyver kétélű nehéz pallos fa markolattal. Eredetileg fa tokba voltak bújtatva (VI. t. 3. 3/a).

⁴⁴ Dinnyés I. 1975. 68.

⁴⁵ H. Vaday Andrea végeztetett ugyanilyen szerves anyagokkal különböző vegyi vizsgálatokat, erről szóló szíves tájékoztatását külön köszönöm.

⁴⁶ Tápé—Malajdok A 53. sír, Malajdok B 16. sír. Párducz M.—Korek J. 1946—48. 296. További adat: Kardoskút—Kossuth TSZ téglavető lelőhelyen két sírba is zsugorítva helyezték a halottat. Olasz E. 1962. 42.

⁴⁷ Kiskunfélegyházán az 1. és 2. sír volt közösárkon belül. H. Tóth Elvira szóbeli információja. Madarason kettős és hármas temetkezések is előfordultak. Köhegyi M. 1971. 215.

⁴⁸ Párducz M. 1950. 107—116., Párducz M.—Korek J. 1946—48. 291—311.

⁴⁹ Párducz M. 1950. 112.

⁵⁰ Tápé—Malajdok A 23. sír: 34 cm hosszú lándzsa (Párducz M.—Korek J. 1946—48. 294. LXI. t. 3—4.) Uo.: 33. sír: 44 cm, köpühossza 11 cm. (im. 295. LXI. t. 5—6.) Uo.: 40. sír: a fénykép alapján kb. 32 cm, köpüje 12 cm.) i.m. 295. LXI. t. 7.

Az 5. sírban bontás közben figyeltük meg, hogy a tokot alul keskeny vaslemezzel megerősítették (9. kép). Az ilyen típusú kardok az Alföldön és a környező területeken széles körben, de elsősorban a germánok között terjedtek el⁵¹. A férfiak sírjaiban mindig két csat fordul elő, valószínűleg két övet viseltek. A csatok rendszerint különbözőek; az egyik nagyobb, vagy jobb kivitelű. Az 1. sírban bronzcsat mellett egyszerűbb vascsat fordult elő (I. t. 3—4.). Az ovális csatok a csatkarikára hajló pecekkel, hosszú, esetenként kettős szíjszorító lemezekkel igencsak gyakoriak ebben az időszakban⁵². A kardos sírokban meglettük a függesztő szíjat díszítő ólomlapocskákat (II. t. 1—6.; V. t. 4—5.), az 5. sírban pedig a szíj végére való veretet, a szíjvéget is (V. t. 2.). A díszített övhöz tartozó nagyobb csat a váz bal oldalán, a deréknek megfelelő helyen került elő (9. kép 4. és V. t. 3.), a másik pedig a kardra rozsdásodva (VI. t. 3/a). Az övet díszítő lemezek Sándorfalván is igen rossz megtartásúak voltak, s talán ezzel magyarázható, hogy a régi feltárásokon még ritkábban maradhettek meg olyan épségben, hogy funkciójukat is meg tudták volna határozni. Egyedül a Tápé—Malajdok A temető 19. sírjából említ a leírás szétporlott lemezdarabot, melyek az ásatót lemezsíjvégre emlékeztették⁵³.

A 6. síron kívül (10. kép) csak a teljesen kirabolt 8. sírt tarthatjuk női temetkezésnek (13. kép). A 6. sírban olyan nyakláncot találtunk, melynek közepén a germán sírokból ismert piperekészlet lógott⁵⁴ (VII. t. 6.). A nyakláncot a szarmatakorban általánosan használt gyöngyökből fűzték (VII. t. 3.). A gyöngysort meghatározott számú, szimmetrikusan elrendezett színű és fajtájú darabokból állították össze⁵⁵. A 6. sír ovális, kiszélesedő végű bronz karperecei a későszarmatakorra jellemző ékszerek (V. t. 7—8.). A medence alatt, a csukló közelében talált gyöngyszem a karék része lehetett⁵⁶. A csont tütartó, benne a vastúvel, az egyetlen munkavégzésre utaló tárgya a temetőnknek. Párhuzama — többek között — éppen a csoport névadó lelőhelyén is előkerült⁵⁷.

Mind a férfi és mind a női sírokból egyaránt megtaláltuk az egyenes élű, hosszú nyeltüskéjű, azonos felépítésű késeket (II. t. 7.; V. t. 9.; VI. t. 4.; VIII. t. 6.). Az egyetlen eltérő típusú az 1. sírből került elő, nyelén két pánt van, lényegesen nagyobb a többinél (I. t. 6.). Párhuzama a tápéi temetőből szórványként ismeretes⁵⁸. A 7. sírban a jobb combcsont mellett keskeny pengéjű, hosszú kés feküdt (IX. t. 2.). Mérete miatt Párducz Mihály hol törnek, hol rövid kardnak vagy, késnek nevezi ezeket a Tápén előkerült, egymástól csak 1—2 centiméterrel különböző, azonos funkciójú tárgyakat⁵⁹. Mi a kés elnevezést tartjuk helyesnek, mert a rövid kardnak és a törnek

⁵¹ Bóna I. 1961. 198—199.

⁵² Ez a csattípus a hunkortól kezdve hatalmas területen feltűnik. Legszebb példányai nemesfémekből készültek, ékkőberakásokkal gazdagon díszítettek. A mi csattjaink a gepida sírokból gyakori, egyszerűbb példányokkal rokoníthatók. Bóna I. 1978.

⁵³ Párducz M.—Korek J. 1946—48. 292. Hasonló rendeltetésű díszek Alattyánon a 13. sírban kerültek elő. Kovrig I. 1963. 195.

⁵⁴ A piperekészletek elterjedésével, elemzésével legutóbb H. Vaday A. foglalkozott: 1974/76. 86—87.

⁵⁵ A Szeged Csongrádi úti temető korai szarmata sírjaiban is hasonló megfigyeléseket tettünk. (Vörös G. 1982.) A Fekete-tenger vidékéről a II. századtól kezdve ismeretesek a borostyánból készült balta alakú csüngők. Alekszejeva E., M. 1978. 25. 40. típus 25. t. 21.

⁵⁶ A gyöngy, mint különböző típusú ékszer (nyaklánc, karék, övdísz) a legkorábbi időszakból használatos volt a szarmata nők körében. Lásd az 55. jegyzetet, továbbá Vörös G. 1981. 46—51.

⁵⁷ Tápé—Malajdok A 29. sír (Párducz M.—Korek J. 1946—48. 294. LV. t. 7—8.); Csongrád—Berzsenyi utca, Jászberény-Szőlők (Párducz M. 1963. 35—58.)

⁵⁸ Párducz M.—Korek J. 1946—48. 297. LXIV. t. 3.

⁵⁹ Párducz M.—Korek J. 1946—48. 292. 8. sír: „rövid kard vagy tör” (LXII. t. 21.); 18. sír: „egyenes vaskés” (LXII. t. 1.); 43. sír: „vaskés” (296. LXII. t. 19—20.)

is két éle lenne, míg ezeknek csak az egyik oldaluk élezett. Két sírban kerámia, háromban üvegedényeket találtunk. Az edényeket — ahol megfigyelhető volt — a szarmatákra jellemző módon, a lábakhoz helyezték. A 6. sír korongolt, piros színű edénye (VIII. t. 7.) nagy területről ismert, jellegzetes hunkori típus⁶⁰. A 8. sírban lelt üvegpohár színében, anyagában és formájában is teljesen megegyezik a barbaricum területén előkerült üvegpohár-leletekkel, melyek jól keltezhetőek a 4. század végére — az 5. század elejére⁶¹. Különlegesen ritka és szép az 1. és az 5. sírokból kikerült halványzöld színű, vékony illetve vastag falú, ovális csiszolások soraival ékesített gömbös aljú üvegpohár (II. t. 8., IV. t. 3.). Pontos párhuzama Hódmezővásárhely—Franciszti téglagyárból ismert⁶², hasonló került elő Madarason⁶³ és Tiszaföldváron⁶⁴. Valószínűleg dél-oroszországi műhelyben készültek a 4. század végén — az 5. század első negyedében⁶⁵. Temetőnkben kizárólag oldalt lehajlított lábú fibulák kerültek elő, és kivétel nélkül kéttagúak. Római az 1. sír egyik fibulája (VI. t. 7.). A sándorfalviak kivétel nélkül bronzból készültek, ellentétben a tápaiakkal, ahol vasból is előfordulnak. A temető egyetlen pénzlelete az 1. sír 1. századi ezüstdenárja (I. t. 5.). Előfordulása újabb adalék a római pénzek szarmata sírokba kerülése idejének igen távan (a pénz verése és sírba kerülése között gyakran több évszázad is eltelik), és csak egyoldalúan (az alsó időhatárt jelzi) korhatározó szerepére⁶⁶.

A 4. század végével kezdődő és kb. száz évig tartó időszakot a szakirodalomban hunkornak nevezik⁶⁷. A felgyorsuló történelmi események egyik következménye, hogy a régészeti leleteket nehéz, vagy szinte egyáltalán nem lehet ebben az időintervallumban etnikumhoz kötni. A Tápé—Malajdok csoport, Párducz Mihály véleménye szerint, etnikailag legközelebb a gepidákhoz áll⁶⁸. A sándorfalvi temetőt a temetkezési szokások közös vonásai, és a hasonló leletanyag alapján e körhöz kötjük, hozzátevéve, hogy egyes tárgycsoportok — a poharak, a balta alakú borostyán függők — erősebb keleti kapcsolatokra utalnak. A temető népességét etnikailag viszont egyértelműen szarmatának határozhatjuk meg, a temetkezés ritusa alapján (a körülárokolt halmos sírok megléte, és túlsúlya.) Véleményünket a temetkezéshely földrajzi helyzete is alátámasztja, hiszen a Tiszától nyugatra eső terület soha nem tartozott Gepidiához.

⁶⁰ Párducz M. 1972. 128. 1959-ig 51 lelőhelyről mintegy 70 példánya vált ismeretessé.

⁶¹ Barkóczi L.—Salamon Á. 1968. 38. 5. kép 1—4., és 6. kép 2.

⁶² Párducz M. 1937. 81. VIII. t. 6.

⁶³ Madaras-Halmok 5. sír. Baja, Türr István Múzeum, 77. 1. 109—110. ltsz.

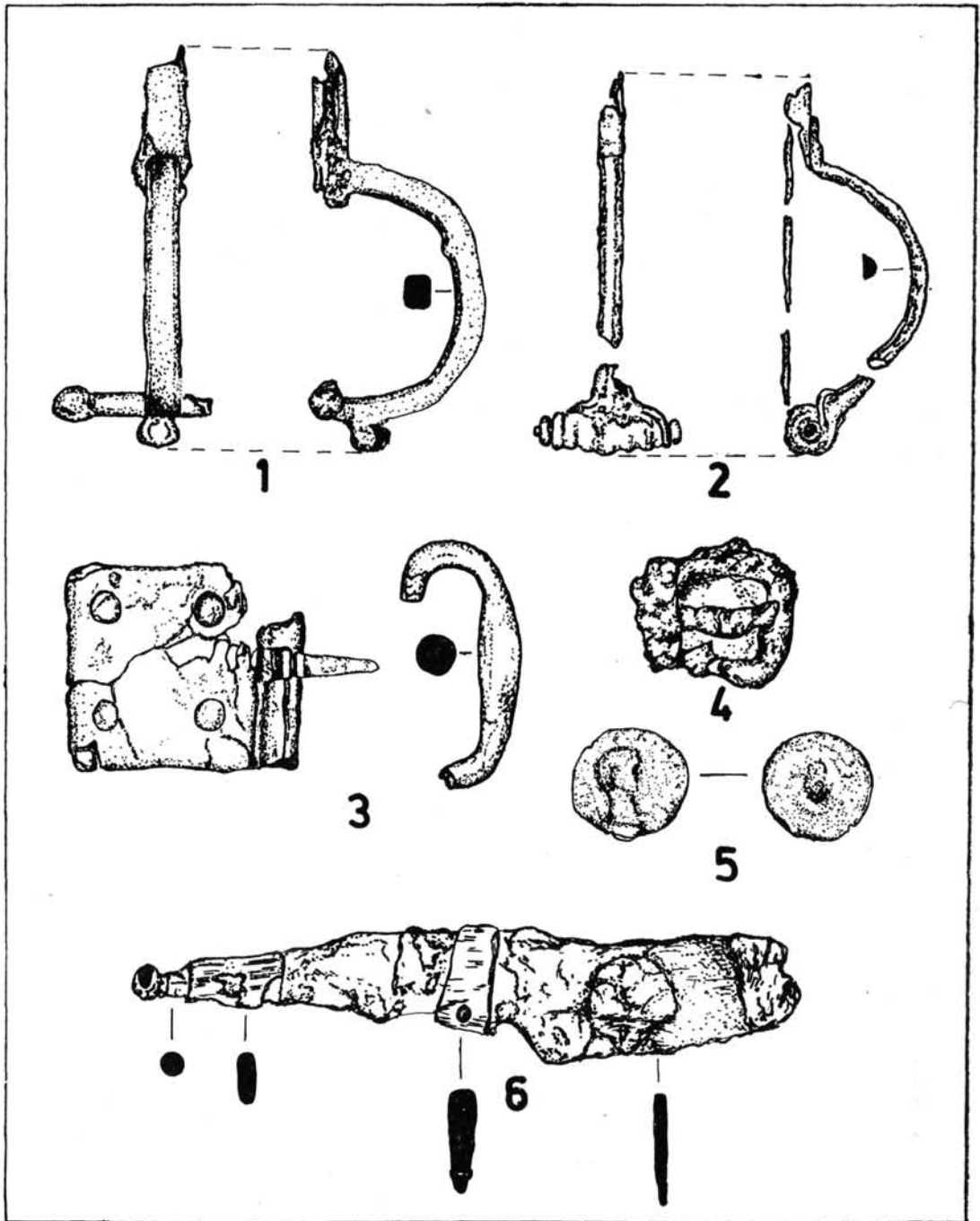
⁶⁴ A tiszaföldvári hasonló üvegpohár létezéséről H. Vaday A. szíves szóbeli közlése alapján tudunk. Lásd megjelenő munkájukat a FontArch sorozat következő kötetében: Gabler D.—Vaday A. Terra sigillata és terra sigillata utánzatok a Pannónia és Dácia közti szarmata barbaricumban.

⁶⁵ Rau H. G. 1972. 196.

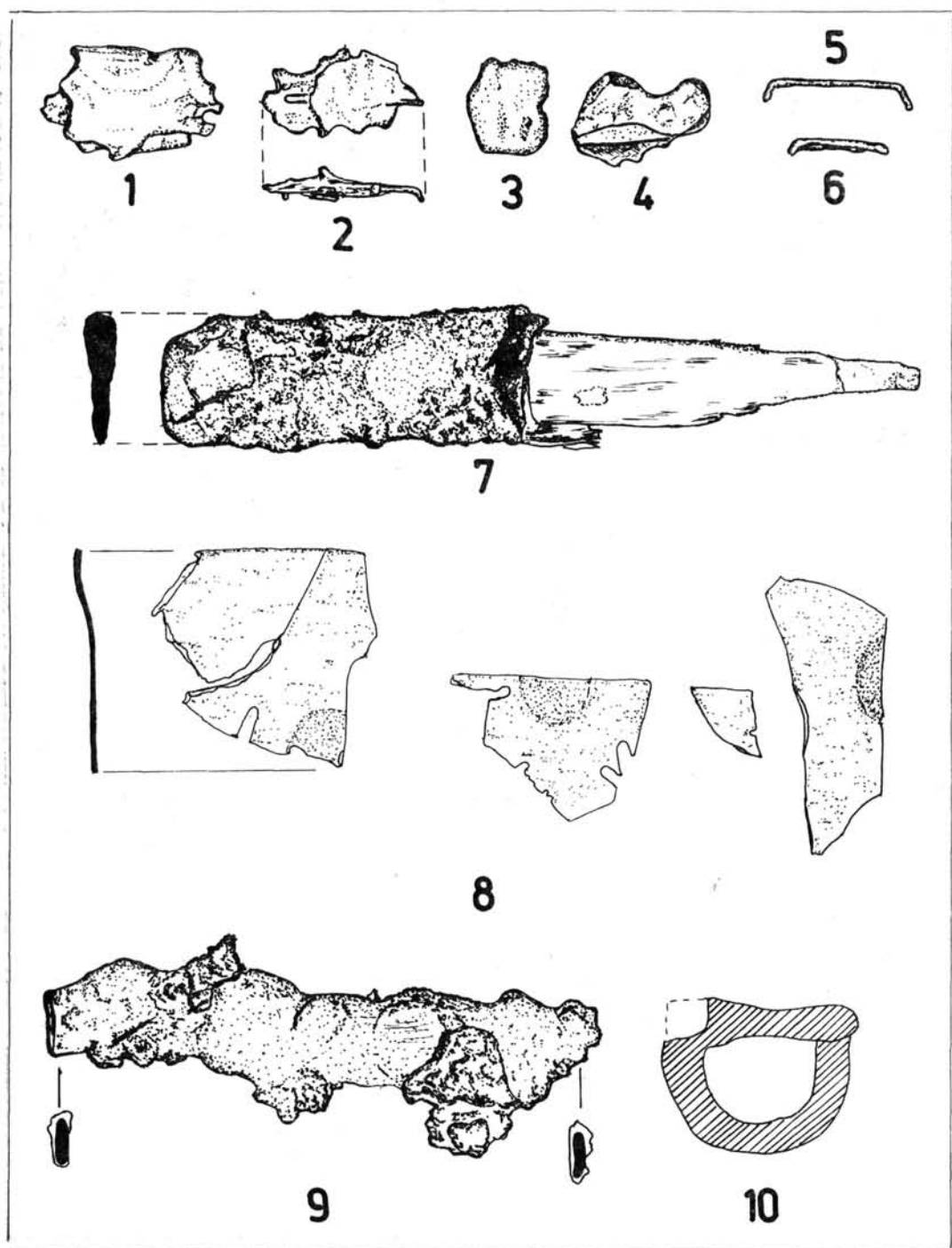
⁶⁶ Kőhegyi M. 1966—67. 109—114., Fülöp Gy. 1976. 253—262. Bóna I. 1978. 124.

⁶⁷ A hunkor kezdetét a 380-as évekre teszik, végét pedig Attila halálától (453), illetve a nedaói csatától (454) számítják.

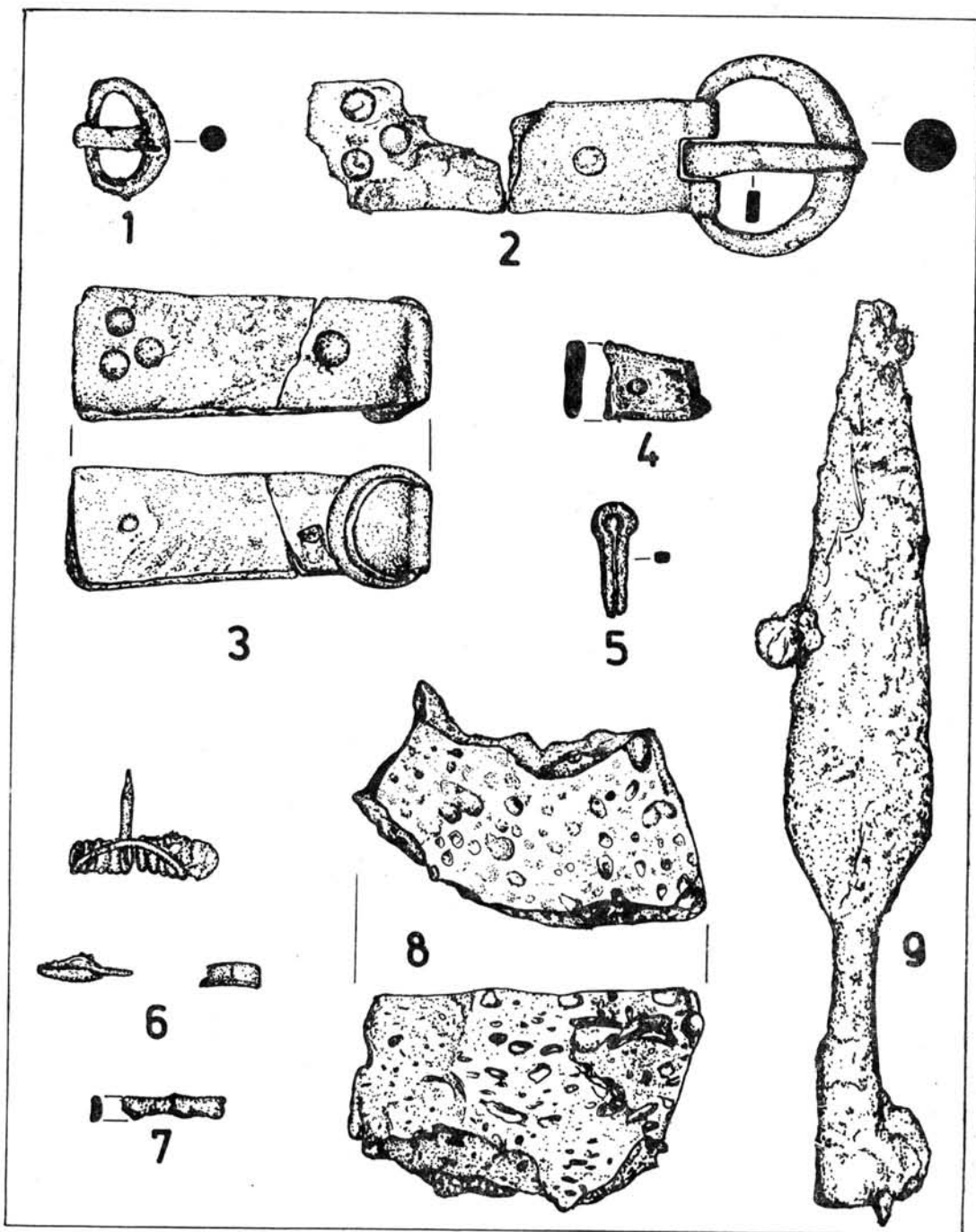
⁶⁸ Párducz M. 1972. 128.

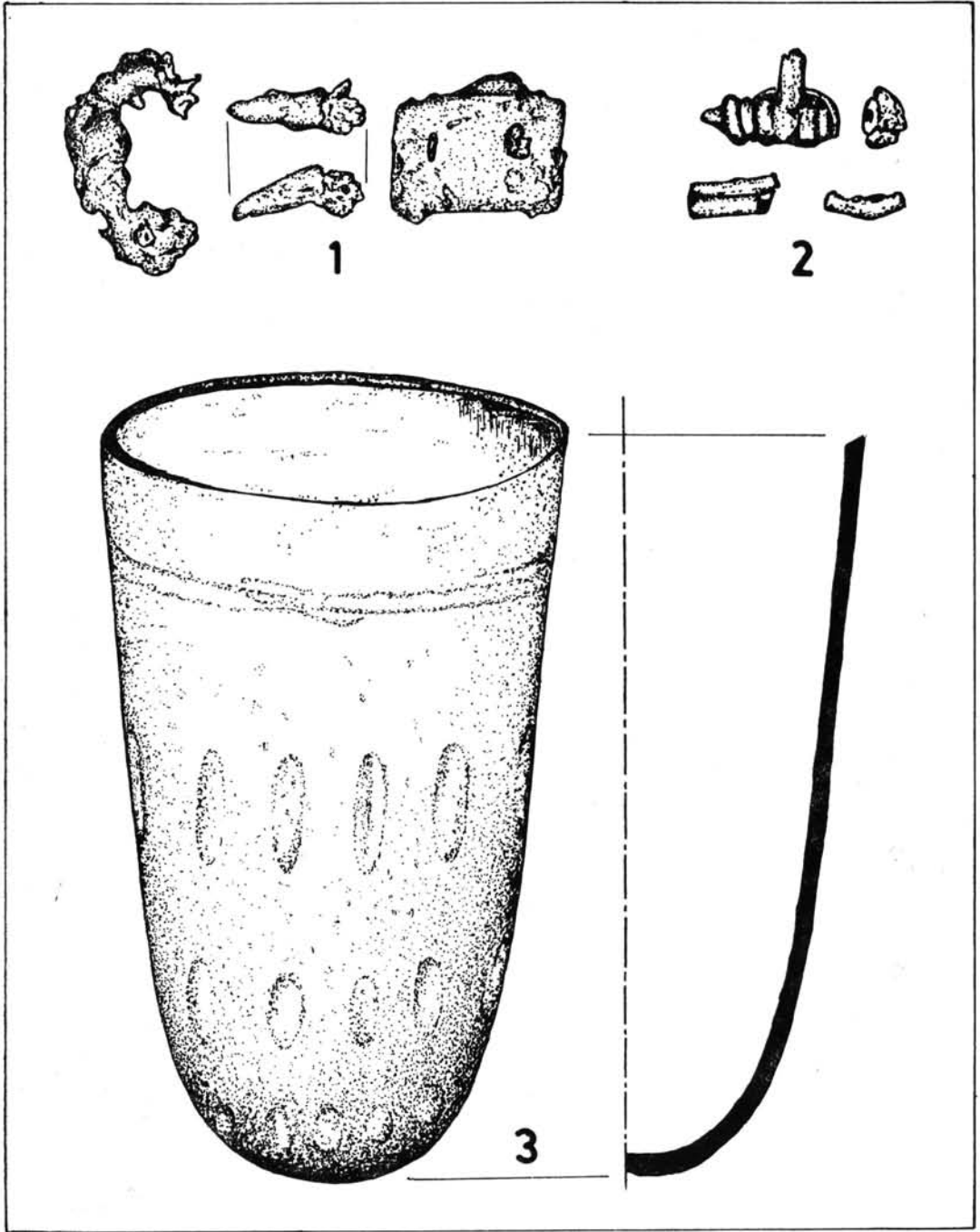
I. tábla. 1—6: 1. sír 1—5=1:1, 6=1:2

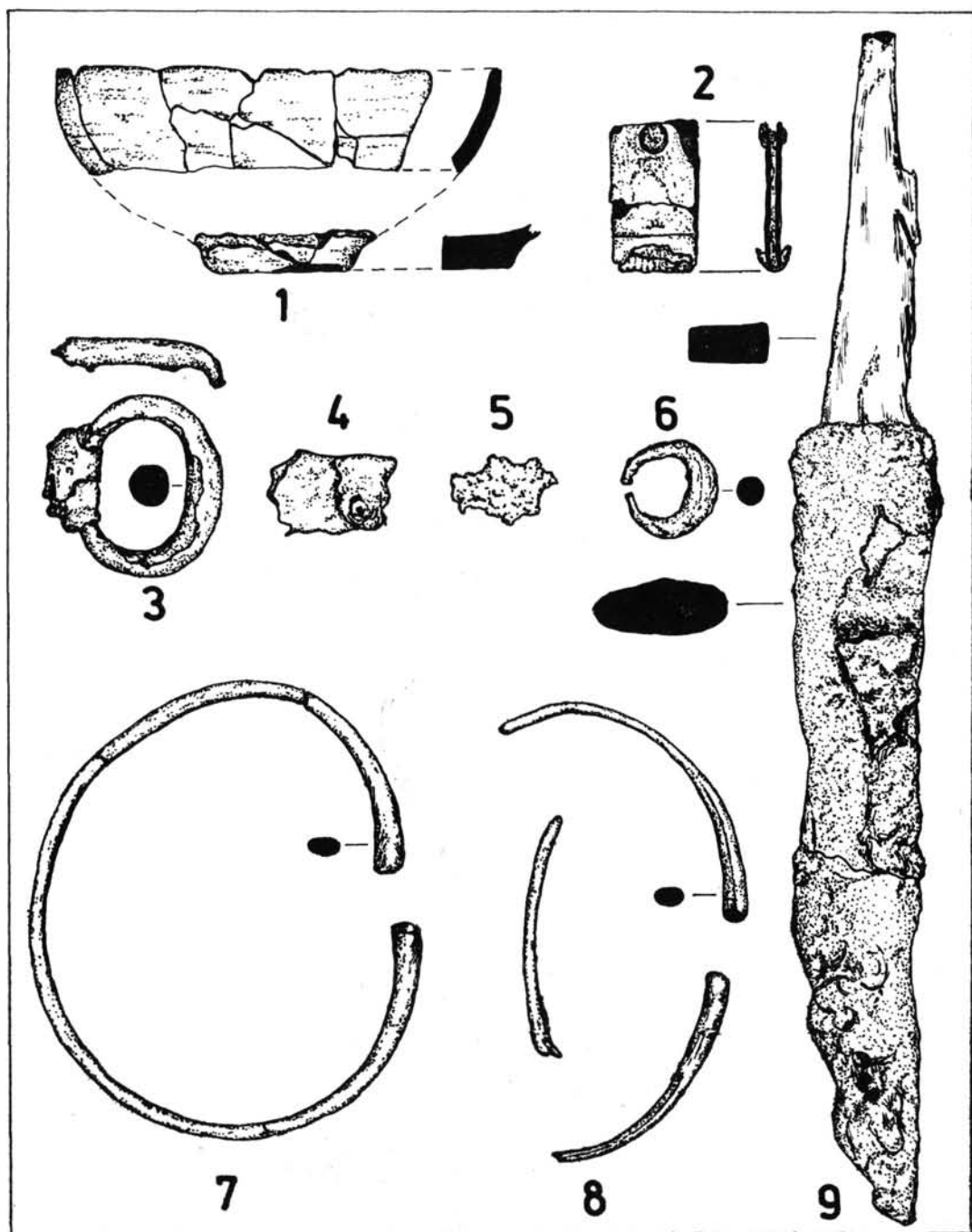
II. tábla. 1—9: 1. sír, 10: 2. sír 1—8, 10=1:1, 9=1:2

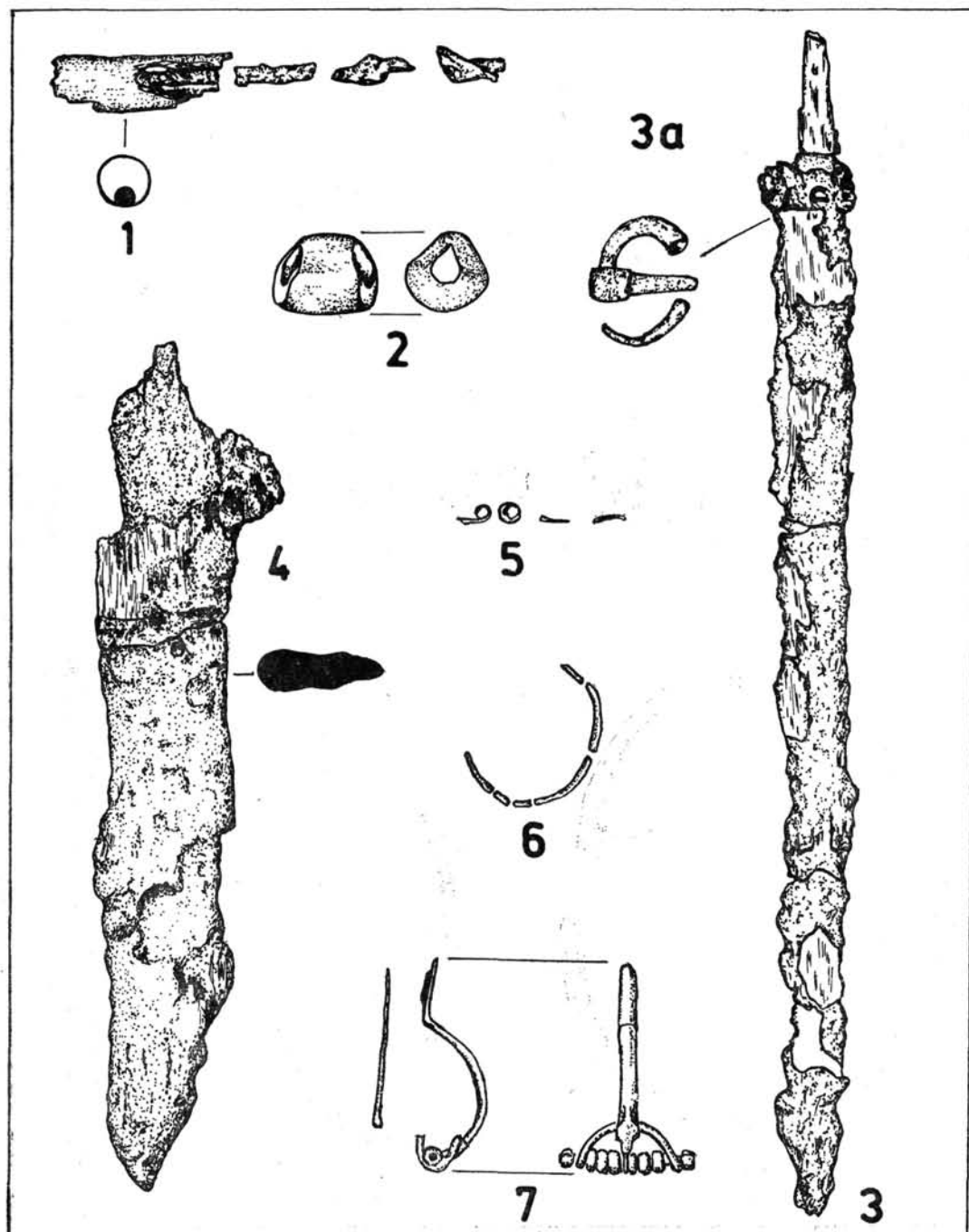
III. tábla. 1: 2. sír, 2-9: 3. sír 1-7=1:1, 8-9=1:2

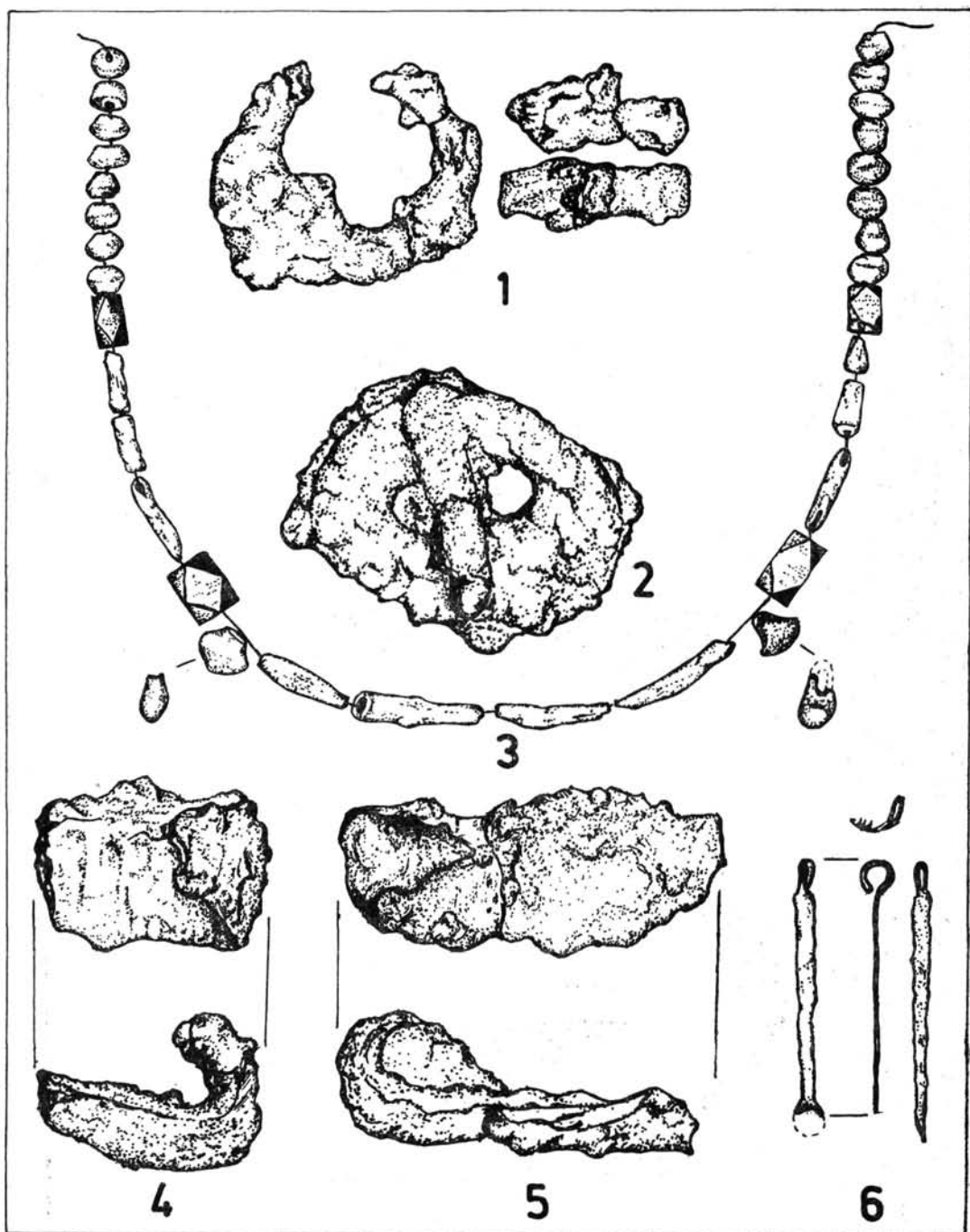
IV. tábla. 1—2: 4. sír, 3: 5. sír 1—3=1:!

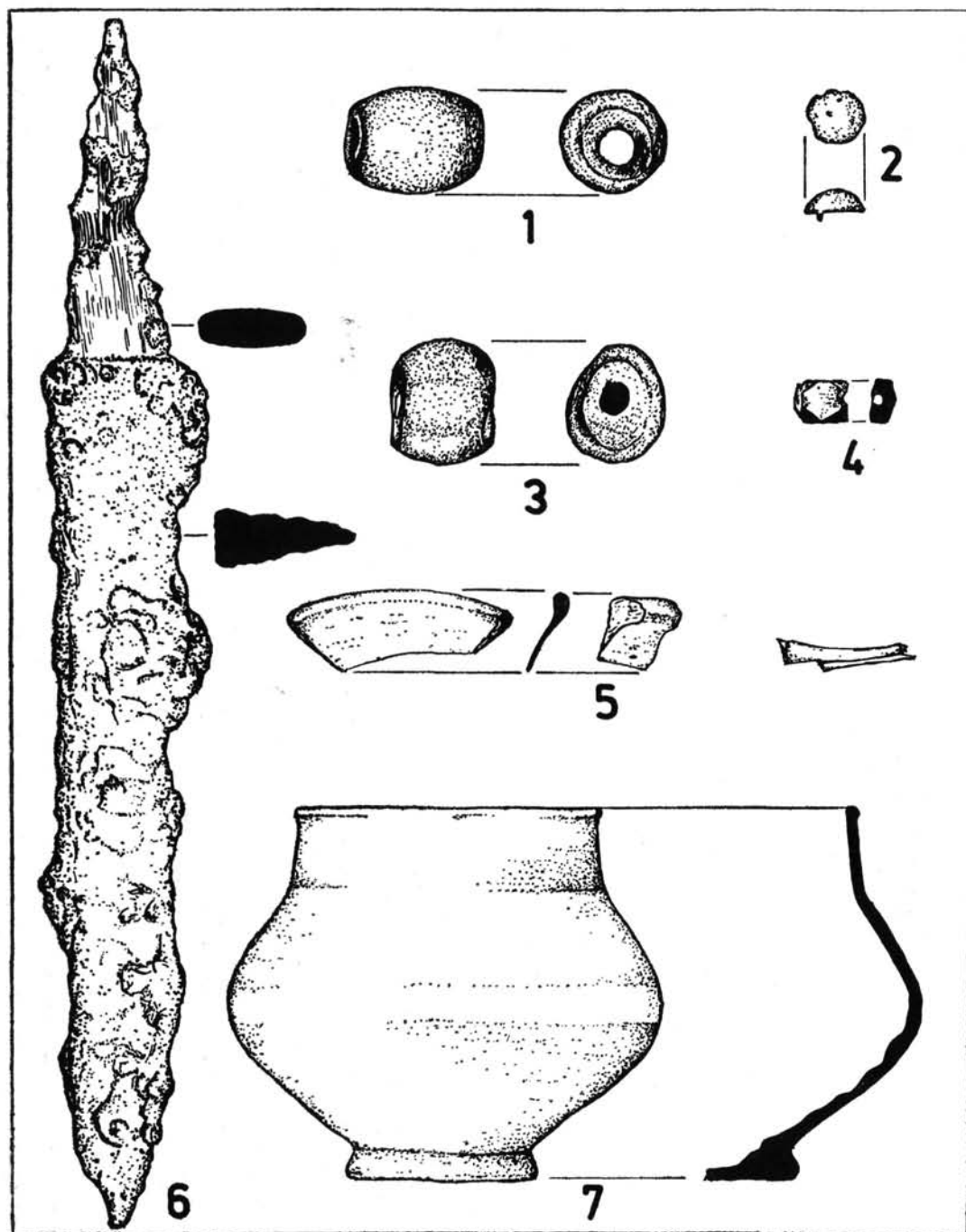
V. tábla. 1: 4. sír, 2—6, 9: 5. sír, 7—8: 6. sír 1=1:2, 2—9=1:1

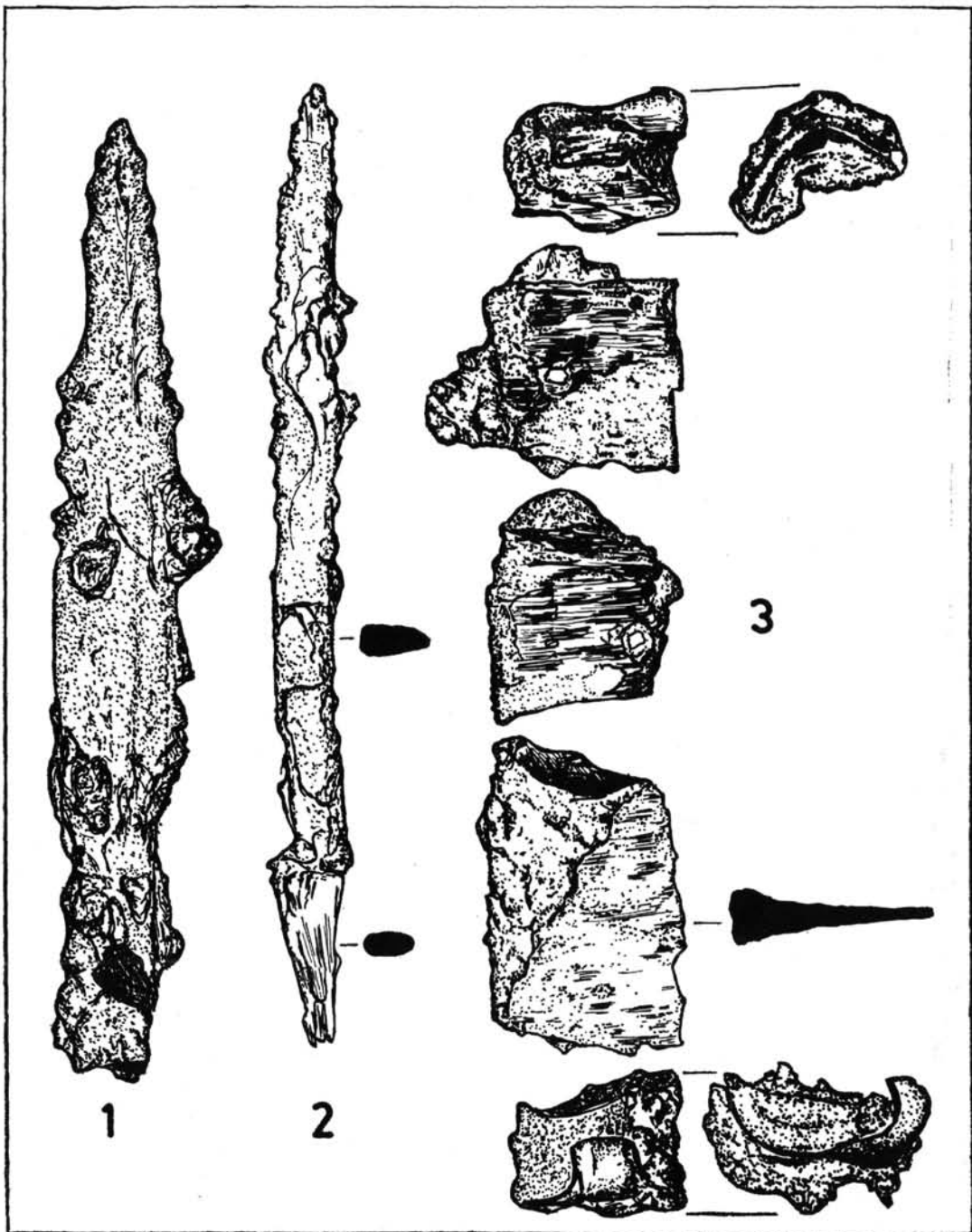
VI. tábla. 1—2, 4—7: 6. sír, 3, 3a: 5. sír 1—2, 3a, 4—7=1:1, 3=kb. 1:5

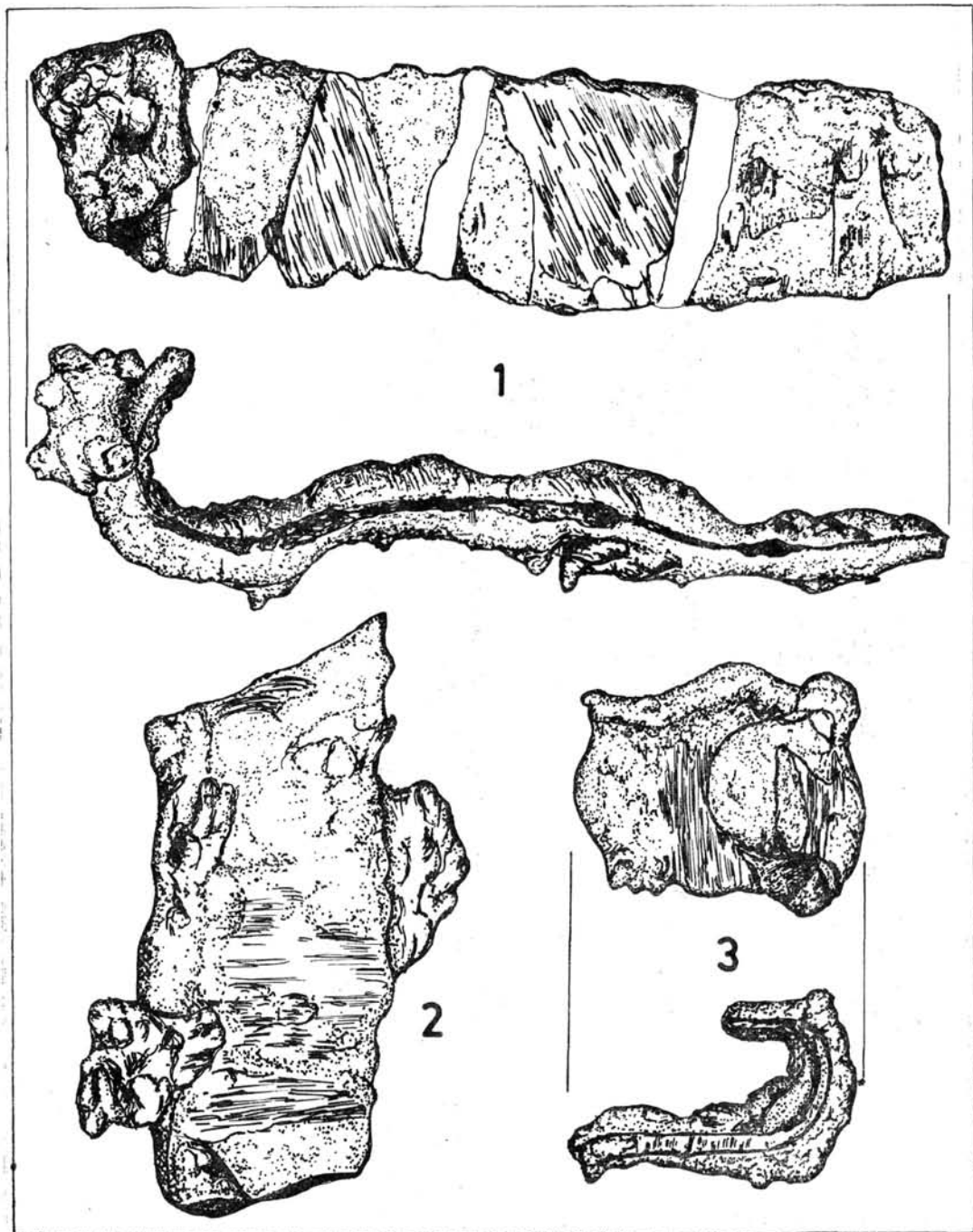
VII. tábla. 1—2, 4—5: 7. sír, 3, 6: 6. sír 1—6=1:1

VIII. tábla. 1—5: 8. sír, 6: 7. sír, 7: 5. sír 1—6=1:1, 7=1:2

IX. tábla. 1—2: 7. sír, 3: 8. sír 1—2=1:2, 3=1:1

X. tábla. 1—3: 8. sír 1—3=1:1

- Alekszejeva, E. M.* (1978), Anticsnije buszi Szevernogo Pricsornomorja. Archeologija SZSZSZR G1—12 (1978).
- Barkóczy László—Salamon Ágnes* (1968), IV. század végi és V. század eleji üvegleletek Magyarországról. AE 95 (1968) 29—39.
- Biczó Piroška* (1976), Kunféhértó. Rég. Füz. 1/29 (1976) 9.
- Bóna István* (1961), Az újhartyáni germán lovassír. AE 88 (1961) 192—209.
(1978) Erdélyi gepidák — Tisza menti gepidák. MTA II. o. Közl. 27 (1978) 123—170.
- Dimnyés István* (1975), Az S alakú koporsókapcsok használatáról. Stud. Com. 3 (1975) 61—77.
(1980) II—III. századi szarmata sírok Tápiószelén. Stud. Com. 9 (1980) 187—234.
- Fodor László* (1973), Adács. Rég. Füz. 1/26 (1973) 54.
(1974) Tiszanána—Rövid dűlő. Rég. Füz. 1/27 (1974) 55—56.
- Fülöp Gyula* (1976) Újabb tanulmány a római érmek szarmata kori forgalmáról a mai magyar Alföldön. AE 103 (1976) 253—262.
- Horváth László—Simon Katalin* (1981), Szegvár Puskin TSZ. Rég. Füz. 1/34 (1981) 49—50.
- Kovrig Ilona* (1963), Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán. AH XL (1963).
- Kőhegyi Mihály* (1968), Römischen Münzen aus sarmatischen Gräben und von sarmatischen Siedlungen. MFMÉ 1966—67 (1968), 109—114.
(1969) Die Bestattungsart von Prochorowka-Typ bei den Sarmaten in Ungarn. MFMÉ 1969/2. 93—113.
(1971) Előzetes jelentés a Madaras-Halmok későszarmata—hunkori temetőjének ásátásáról. AE 98 (1971) 210—216.
- László Gyula* (1966), Csongrád—Felgyő. Rég. Füz. 1/19 (1966) 62—63.
- Maráz Borbála* (1957), Gyoma—Egyei halom. Rég. Füz. 1/28 (1975) 11.
- B. Nagy Katalin* (1980), Székkutas—Kápolnadűlő. Rég. Füz. 1/33 (1980) 68—69.
(1981), Székkutas-Kápolnadűlő. Rég. Füz. 1/34 (1981) 56—57.
- Nepper Ibolya* (1975), Prochorovkai temetkezési szokás nyomai Püspökladány határában. DMÉ 1975 271—290.
- Olasz Ernő* (1962), Kardoskút Kossuth TSZ Téglavetője. Rég. Füz. 1/15 (1962) 42.
- Pálóczi Horváth András* (1976), Későszarmata sír Lászlófalván. Cumania IV. (1976) 73—78.
- Párducz Mihály* (1937), Újabb jazig leletek Hódmezővásárhely határában. Dolg. 13 (1937) 78—88.
(1941) Die nähere Bestimmung der Hügelgräber der römischen Kaiserzeit in Hortobágy. Diss Pann II/11. 309—325. Bp. 1941.
(1950), A szarmatakor emlékei Magyarországon. III. AH 30 (1950).
(1963), Die ethnischen Problemen der Hunnenzeit in Ungarn. StudArch 1 (1963) 7—63.
(1972), Hunkori szarmata temető Bugac Pusztaházán. Cumania I. (1972) 115—131.
- Párducz Mihály—Korek József* (1946—1948), Germán befolyás a Maros—Tisza—Körösszög későszarmata emlékéanyagában. AE 3. folyam 7—9. (1946—48) 291—311.
- Rau H. G.* (1972), Körpergräben mit Glasbeigaben des 4. nachchristlichen Jahrhunderts im Oder—Weihsel Raum. Acta Prae. et Arch. 3. 1972.
- Szabó János Győző* (1966), Kál-Legelő, Kavicsbánya. Rég. Füz. 1/20 (1966) 65.
(1968) Kál-Legelő, Kavicsbánya. Rég. Füz. 1/21 (1968) 48.
(1972), Kál-Legelő, Kavicsbánya. Rég. Füz. 1/25 (1972) 46.
(1975), Kisköre-Pap tanya. Rég. Füz. 1/28 (1975) 78—79.
- V. Székely György* (1981), Kisköre Fekete halom. Rég. Füz. 1/34 (1981) 48.
- H. Tóth Elvira* (1976), Kiskunfélegyháza—Kövágóéri dűlő. Rég. Füz. 1/29 (1976) 52.
- H. Vaday Andrea* (1974/75), Ein „barbarischen“ Skelettgrab von Zagyvarékas. MittArchInst. (1974/75) 81—88.
(1977), Tiszaföldvár—Téglagyár. Rég. Füz. 1/30 (1977) 31.
(1978/79), Sarmatisches Gräberfeld in Törökszentmiklós, Surján. MittArchInst. 8/9. (1978/79) 57—69.
- Vörös Gabriella* (1981), A Szeged Csongrádi úti temető szarmatakori sírjai. Szakdolgozat 1981. Szeged JATE Ókortudományi Tanszék.
(1982), Adatok a szarmata női viselethez. Com. Arch. Hung. 1 (1982). 121—135.
- Zalotay Elemér* (1953), A prochorovkai temetkezési szokás nyomai az alföldi szarmatáknál. AE 80 (1953) 63.
—*Olasz Ernő* (1954), Orosháza—Orosházi tanyak vasútállomás. AE 81 (1954) 76—77.
- Zoltai Lajos* (1941), Die Hügelgräben der römischen Kaiserzeit in Hortobágy. Diss. Pann. II/11. (1941) 269—308.

EINE SARMATISCHE BEGRABNISSTÄTTE AUS DER HUNNENZEIT IN SÁNDORFALVA—EPERJES

Gabriella Vörös

Im Mai 1981 kamen in Sándorfalva, Ortsteil Eperjes 5 ringförmige Gräben mit insgesamt 11 Gräbern zum Vorschein. Die Gräber liegen dicht nebeneinander auf einem geschlossenen, zusammenhängenden Gebiet, in zwei Reihen angeordnet. Von der mehrere hundert Hektar großen Erdfläche war die Humusschicht abgetragen worden, so daß es uns möglich war, die genaue Ausdehnung der Begräbnisstätte zu bestimmen. Zu unserer Überraschung fanden wir außer den 11 Gräbern keine Begräbnisstellen und meinen deshalb, daß der Begräbnisplatz einer kleinen Sippe freigelegt worden war. Am anderen Ende der halbkreisförmigen Insel kam auch ein Teil der Siedlung zum Vorschein, zu der der Friedhof gehört haben muß.

In den letzten Jahrzehnten kamen besonders häufig Teile von Begräbnisstätten zum Vorschein, bei denen grabenumzogene Hügelgräber von den Grabern entdeckt wurden. Während unserer Materialsammlung stießen wir 24 mal auf solche Fundstätten. (Bild 15.)

Betrachtet man den Fundstättenatlas stellt sich heraus, daß fast überall im Alföld grabenumzogene Hügelgräber vorkommen. Sie tauchen in schier jedem Fall gemeinsam mit Grabstätten ohne Hügel bzw. Rundgraben auf, so daß die gleichzeitigkeit der Beerdigungsformen nicht in Zweifel gezogen werden kann. Dieser interessante Bestattungsritus kann nicht nur in Bezug auf die Zeit, sondern auch auf das Gebiet als allgemein angenommen werden, da er von Beginn des II. Jahrhunderts an, bis Mitte des 5. Jahrhunderts beinahe immer anzutreffen ist.

Die eindeutigen Parallelen zwischen den meisten Funden und den Bestattungsriten können in dem Bereich, der zur Tápé—Malajdok Gruppe gehört, erkannt werden. Die Begräbnisstätten dieser Gruppe müssen nach Mihály Párducz in der Zeit von 350 und 430 benutzt worden sein. Nach seiner Meinung ist diese Gruppe ethnisch den Gepiden sehr nahe.

Wir haben die Sándorfalver Begräbnisstätte diesem Kreis wegen der parallelen Züge bei den Bestattungsgewohnheiten und der Ähnlichkeit des Fundmaterials, zugeordnet. Hier muß allerdings hinzugefügt werden, daß einzelne Fundstücke (beilförmige Bersteinanhänger, Gläser) auf gute Beziehungen zum Osten hindeuten.

Auf grund des Bestattungsritus (das dominierende Vorhandensein von Hügelgräbern, die von Gräben umzogen sind) — kann hier ethnisch eindeutig auf Sarmaten geschlossen werden. Das belegt — wie wir meinen — auch die topographische Lage der Begräbnisstätte.